

A rendelkezésünkre álló statisztikai adatokat figyelembe véve a legfontosabb tennivalók a 2006–2010 közötti időszakban országos szinten:

- Növelni a fixtelefonvonallal való ellátottságot a jelenlegi 31%-ról 47%-ra;
- Az ikertelefonok számát 5% alá csökkenteni a jelenlegi 47%-ról;
- Növelni az internetfelhasználók számát legalább 30%-ra a jelenlegi 11%-ról;
- Növelni a szélessávú internetelérések arányát legalább 30%-ra;
- Elektronikus kormányzat bevezetése.

A legfontosabb tennivalók a 2006–2010 közötti időszakban vajdasági szinten:

- Felmérést végezni, különös tekintettel magyar intézményeinkre (statisztikák, felmérések, tanulmányok);
- Növelni a közösségi elérést eMagyar pontok számát illetően; minden magyarlakta településen legyen legalább egy eMagyar pont;
- Az eMagyar pontok eszközfejlesztése, a számítógépek számának növelése, folyamatos műszaki karbantartása és fejlesztése;
- Tartalomfejlesztés az eMagyar pontokon;
- Informatikai képzések és táborok szervezése;
- IKT szektor befektetéseit ösztönözni. Informatikai befektetéseket serkentő üzletember-találkozókat szervezni;
- A digitális szakadék csökkentése; a számítógép és az internet használatának serkentése különösen a hátrányos helyzetben élő lakosság, illetve az idősebb generáció esetében;
- Megfelelni az információs társadalom kihívásainak.

6. Idegenforgalom, turizmus és vendéglátás

Szerbia az elmúlt tizenöt év politikájának köszönhetően elvesztette összes tengeri kijáratát, és ezzel – magától értetődően – a tengerparti turisztikai övezeteket is, ami a korábbi Jugoszlávia nemzeti termékének jelentős részét adta. Az elmúlt ötven évben éppen az Adria-tenger közelségének miatt fejlesztették csak nagyon alacsony szinten a szerbiai belföldi turizmust. Vajdaságban az elmúlt évtizedekben a turizmust elsősorban a vadász-, gyógyfürdő- és kis mértékben a városokat látogató, kulturális jellegű turizmus jelentette. Az ország számára fontos a turizmussal külföldről beáramló bevétel, ezért a szerb kormány is prioritásként tűzte ki a turizmus fejlesztését. Egy külföldi tanácsadó céggel kidolgoztatták Szerbia Turisztikai Fejlesztési tervét, amely meghatározza a fejleszthető részeket, és a fejlesztéshez stratégiát állít fel.

6.1. Idegenforgalmi vonzás – Bevásárlóturizmus a határ mentén

A turizmus teljesen más értelmezést kap, ha a határ menti régió szemszögéből vizsgáljuk. Az országhatárok megléte eleve más hozzáállást követel meg. A határ egymástól, ha nem is nagymértékben, de eltérő, fejlettebb, esetleg fejlet-

lenebb területeket választ el. Különösen fontos a turizmus szerepe szomszédos, fejlettebb régiók esetében, ugyanis egy jól összeállított turisztikai program-csomaggal jelentősebb tőke csalogatható át, így valójában a turizmus kitörési lehetőségét jelent a fejletlen régiók számára (Boros L. 2002).

A turizmus sajátos formáját képezi a bevásárlóturizmus, s általában a határátkelőhelyek közelében lévő településekre jellemző. Határrégióinkban Szabadka profitál leginkább belőle. Igen széles sávban érezteti hatását: a hazai fogyasztók gyenge vásárlóerejét gyakran erősítik szegedi, sőt budapesti vásárlók is. Ilyen esetekben vonzó tényezők az árak, a nagy áruválaszték, a jó minőség, esetleg bizonyos árucikk hiánya, illetve beszerzési nehézségek a szomszédos országban. Számunkra elsősorban a magyarországi vásárlóerő a legkifejezettebb, ez jelzi a gazdasági helyzetet, pontosabban az életszínvonalat. Konkrét statisztikai adatok hiányában nehéz a folyamat precíz és tárgyilagos lekövetése, viszont a működő, új keletű gazdasági ágazat létezése, fontossága és gazdaságra gyakorolt hatása nem vitatható. Valójában kétirányú turisztikai mobilitásról beszélhetünk a bevásárlóturizmus határrégióra kivetített példáján. Mégpedig Szeged–Szabadka, illetve Szabadka–Szeged irányú bevásárlás-szándékú mozgást jegyezhetünk, ahol központi szerepet játszik a horgosi és kelebiai határátkelő. Szeged nem kiindulópontot és végállomást képez; gyakran csak a határ közelségének köszönhetően tranzit szerepet tölt be, és mintegy tölcsért képez Magyarország északi részei és a délvidék egyes vonzáskörzetei – esetünkben Szabadka – között. Elsősorban a textil és a lábbeli árában vannak jelentősebb különbségek, ezek gyártásában jobbak is vagyunk, de gyakran csak a miatt van, mert közelebb vannak azok az országok, ahonnan a beszerzőink olcsóbban hozzájuthatnak a minőséges árukhoz. A feketegazdaság itt is visszaköszön. A sok, határövezetben élő munkanélküli, kihasználva a határ adta lehetőségeket, külföldi árucsempészségből, behozatali áru értékesítéséből tengődik, és próbál segíteni kilátástalan helyzetén. Az árut a szomszédos Romániából, Olaszországból, vagy a távolabbi Törökországból, esetleg Kínából, Távol-Keletről szerzik be, majd itt értékesítik. A szabadkai bolhapiac már-már egy hatalmas bevásárlóközpontra emlékeztet, azzal a különbséggel, hogy semmi sem legális. Vásárlók viszont szép számban érkeznek, elsősorban Magyarországról. Erről tanúskodik a külföldről nap, mint nap (s egyre gyakrabban) érkező autóbuszok száma is. A másik, Szabadka–Szeged irányú mobilitás szintén a feketézéssel hozható kapcsolatba, hiszen a hazai, a feketegazdaságból élő lakosság Magyarországon szerzi be az árut, főleg az ott olcsóbb élelmiszert és fogyasztási cikkeket, majd becsempészik az országba, illetve kisebb tételekben, személyes fogyasztás címén behozzák, és továbbadják. Nem ritka jelenség pl. a belgrádi piacokon sem a magyar szalonna, vagy a Pick szalámi. Ezek már szinte hivatásos méreteket öltenek, mert a feketegazdaság több ezer munkanélkülit kénytelen foglalkoztatni. „*A határ, amellettt hogy egy a turizmusra ható adott-ságok közül, kialakítja a maga sajátos turisztikai tevékenységeit, amelyek közül a bevásárlóturizmus a legjelentősebb, egyben a 'legsérülékenyebb'*”.¹²⁾ Esetleges hatósági megszorításokkal, nagyobb vámellenőrzésekkel derékba törhet a bevásárlóturizmus felfelé ívelő görbéje.

---

¹²⁾ Boros Lajos: A határmentiség hatása a turizmusra. Nemzetközi Földrajzi Tudományos Konferencia, Szeged, 2002. 144. o.

Vajdaságban, 2004-ben összesen 239 ezer éjszakát töltöttek turisták, közülük csupán 57 ezer volt a külföldi vendég, a többi hazai. A 239 ezer vendég-éjszakából 233 ezret szállodákban töltöttek, 6 ezret gyógyfürdőkben és kempingekben. Vajdaságban Újvidék az egyetlen olyan város, ahol 100 ezernél több vendégéjszakát töltöttek, ami mutatja azt is, hogy a magyarulakta régióban első-sorban nem a turizmus a jövedelemtermelő ágazat.

Az elmúlt években legtöbb turista Szerbiába Boszniából (110 ezer), Szlovéniából (72 ezer), Macedóniából (64 ezer) és Horvátországból (46 ezer) érkezett. Ez azt mutatja, hogy még mindig a volt tagköztársaságok lakosai keresik fel legszívesebben az országot. Őket nem számítva 2004-ben. a legnagyobb számban az olaszok foglaltak szállást Szerbiában, ez összesen 14 ezer vendég-éjszakát jelentett. Ők szervezeten jönnek vadászni hozzánk, ahol még mindig szinte korlátlanul pusztíthatják a védett állatokat. A vadászturizmus az egyik legfejlettebb turisztikai ág az országban. Nem léteznek kimutatások arról, hogy a vizsgált területen hány szoba, illetve ágy áll a turisták rendelkezésére, a statisztikai évkönyvből egyedül azt lehet megtudni, hogy a térség egyik fő turisztikai központjában, Szabadkán és Palicson összesen 766 ágy várja a vendégeket.

A turizmus piacán kétféle országot, régiót tudunk megkülönböztetni: küldő és fogadó területeket. Gazdasági okokból minden küldő terület fogadóvá szeretne válni, ezzel is növelve bevételeit mind makro-, mind mikro-ökonómiai szinten. Vajdaság küldő terület, és elsődleges célja kell, legyen, hogy fogadóvá váljon, vagy legalább elérje, hogy a jövedelmet, amelyet a vajdaságiak elköltenek máshol, az ide utazók visszahozzák, hogy a mérleg ne legyen negatív. Mivel Vajdaság nem turisztikai, hanem elsősorban mezőgazdasági terület számos természeti kincssel, ezt kell mindenképpen figyelembe venni.

Az idegenforgalom olyan iparág, amely a máshol megtermelt jövedelmet transzformálja át más területekre, ahol egyébként nem lehetne magas jövedelmet termelni. A küldő országok kiemelt turisztikai értékekkel nem rendelkeznek. Az ilyen, hagyományokban és látnivalókban vonzó vidékek számára a felfedező és vándorturizmus lehet esély. Ezt olyan területeken érdemes fejleszteni, mint amilyen Vajdaság is, ahol nincsenek kiemelt turisztikai értékek: tengerpart, a hegyvidéki, téli sportközpontok vagy hévizek nyújtotta előnyök.

A stratégiánkat a hagyományokra, a természeti kincsekre és a falura kell alapozni, ezt kiegészítheti az a néhány turisztikai központ, amely a vizsgált térségben létezik, illetve azon városok, amelyeknek kulturális turisztikai vonzerejük van. Mindehhez hozzá kell tenni, hogy a régió áthalad Európa egyik legfrekvenciáltabb közúti és vasúti folyosója is, és közvetlen közelünkben folyik a Duna, ami szintén kiemelt közlekedési útvonalnak számít. E lehetőségeket ki kell használni: megfelelő programokkal meg kell állítani azokat az embereket, akik csak végigrobognak a mi területünkön, és nem állnak itt meg.

Szerbia idegenforgalma a világpiacon nem jelenik meg. Nincs markáns ország-imázsa, és az elmúlt évek háborúi, valamint politikai helyzete sem tett jót a turisztikai iparnak. Szerbiában a hegyi üdülőkörzeteken kívül nincs egyetlen olyan turisztikai vonzás sem, ami a tömegturizmust idecsalogatná. Belgrád sem olyan kulturális központ, amely tömegeket vonzana Szerbiába. A vizsgált északvajdasági régió bizonyos értelemben előnyös helyzetben van, mivel kulturális, természeti és más kapcsolatai évszázadosak Magyarországgal. Ezt a kapcsolat-

rendszert és Magyarország kivételes turisztikai világszínvonalát kihasználva eredményesen tudunk együttműködni, úgy, hogy ne legyünk egymás versenytársai, hanem erősítsük egymás kínálatát és eredményeit.

6.2. Lehetséges fejlesztési irányok

Nyugat-Európában több évtizedes hagyománya van az ún. tematikus útvonalak/programok kialakításának. Közös vonásuk, hogy egy téma köré csoportosítva fűzik föl a turisztikai látnivalók sorát, felkeltve az érdeklődést, és bemutatnak a turisták széles körének egy sor látnivalót. Az utak, a témaválasztástól függően, nem korlátozódnak kizárólag egy turisztikai vagy fejlesztési régióhoz, hanem igen gyakran átnyúlnak a szomszédos térségek területére, a határokon átnyúló, nemzetközi kooperáció alapját is képezve. Ezek a különleges turisztikai *ösvények* hozzájárulnak bizonyos térségekben egyedi idegenforgalmi produktumok kialakításához. A tematikus utak szervezését illetően sok megoldás létezik. Az utazások általában mindig egy bizonyos esemény köré szerveződnek.

Vajdaság elsősorban természeti kincseire, hagyományaira, valamint sokszínű kultúrájára alapozhatja turizmusát. Ha ehhez még hozzáadjuk, hogy a régió határos Magyarországgal, és az Alföldön is nagyon hasonló a helyzet, akkor magától adódik a lehetőség, hogy ezeket a meglévő idegenforgalmi vonzókat tematikus utakká csoportosítva, a határon túli, hasonló látnivalókkal összekapcsolva – s így kihasználva a már meglévő piacot közös – programcsomaggal lépünk ki a turisztikai világszínvonalra.

Beszélhetünk **regionális alapokon működő megszervezésről**, mely Vajdaság esetében lehetne egy Tisza menti turisztikai témájú út. Az aktív turizmus szintén egy lehetőség. A fejlesztésekben kiemelt szerepet kap a vízi (evezőtúrák, horgászat, sportbázisok), valamint a vadászturizmus. Akár egy *hátizsákos vízi túra* keretén belül is egyedi látnivalót és élményt lehet nyújtani a vendégeknek, ami nem csak egy bizonyos piaci réteget volna hivatott megközelíteni, hanem nagyobb célcsoportnak lehetőséget nyújthatna. Nagyon fontos az idegenforgalmi szemléletet oly módon formálni, hogy az ne csak a külföldi turisták igényeit tartsa főként és kizárólagosan szem előtt, mert a hazai vendégek diszkriminálása hiba. Ez a fajta turisztikai témaszervezés egyedi jellegű, a környéken még nincs ilyen, pedig jelentősek a lehetőségek. Pl. túra Becsétől, Magyarokánig keresztül egészen Szegedig. Itt szinte minden Tisza menti község (Becse, Ada, Zenta, Magyarokán) és települései bekapcsolhatóak a kezdeményezésbe. Számunkra a fő érték a Tisza: a fürdőzés, a horgászat, vízi turizmus, családi üdültetés. Éppen ezért a fő fejlesztési irány a strand- és kempingszolgáltatások fellendítésében kell meghatározni. Olyan strandokkal, sétányokkal, partszakaszokkal, mólókkal és kikötőkkel kell a Tisza menti városoknak, településeknek rendelkezniük, amely bármely európai fürdőhellyel fel tudja venni a versenyt. A meglévő strandok, kempingek állapotán esztétikai, higiénés és építészeti szempontból kell javítani, mert csak a helyi szükségleteket kielégítő, sokszor lerobbant épületegyüttesekkel nincs turisztikai versenyképesség. Kisebberuházásokkal létre lehet hozni az aktív sportturizmushoz nélkülözhetetlen néhány sportpályát, tenisz-, foci-, gokart, bowling, sárkány-

röptetés, minigolf, ezekre a kempingtelepek környékén van szükség. Revitalizálásra vár számos horgászatra alkalmas partszakasz. Csónakkal és hajóval is lehetővé kell tenni a Tisza megközelítését. Kerékpárkölcsonzással is elérhetővé kell tenni a turisták számára a térség tájainak megismerését.

Külön fontossággal bír – nem csak a Tisza menti települések esetében, de egész Vajdaságra vonatkozóan is – a vadászturizmus. Ehhez minden feltétel adott.¹³⁾ Lovas nemzet lévén (a magyarlakta települések) jelentős helyen kellene szerepelni a lovas turizmusnak. Néhány településen vannak lóversenyzésre alkalmas pályák, versenyeket is tartanak Oromon is és Zobnaticán is, valamint lovaglással egybekötött túrákat. Ehhez szintén befektetésekre lenne szükség.

Más megközelítés: a tematikus kiránduló utak szervezéséhez egy bizonyos **térség településeinek vonzáskörzete** is szolgáltatathat vizsgálódási alapot. Vajdaság esetében néhány településnek az átlagosnál nagyobb turisztikai vonzereje van. Kiemelt szerepe van Szabadkának, és a hozzá kapcsolódó turisztikai központnak, Palicsnak. Szabadka a határsávtól 10–15 kilométerre elhelyezkedő nagyváros, Magyarországról két közúti határátkelőn is meg lehet közelíteni, így közlekedési szempontból igen nagy a jelentősége a térségben. Budapestről érkezik a nemzetközi vasútvonal, amely Újvidéken, Belgrádon, Nišen is áthalad. Ugyanebben az irányban fontos nemzetközi főút is átszeli a várost (E-75). Szabadkának 120 000 lakosa van, a városhoz szorosan kötődő agglomerációval együtt mintegy 200 000. Iparára jellemző, hogy szorosan kötődik a mezőgazdasághoz, bár az utóbbi évtized igencsak megtizedelte a nagy feldolgozó üzemeket; helyükbe sok kis üzem lépett. Szabadkát a tolerancia városának is nevezik; három nemzet kultúrája keveredik benne. Ez a kulturális sokszínűség nagy lehetőséget jelent turisztikai szempontból. A várostól északra, a határ mentén végig erdő húzódik, melyet a századfordulón telepítettek, hogy megkösse a homokot, melyet az északi szél folyamatosan hordott rá a városra. Ebben a több száz hektárnyi erdőben több vadászház is van, illetve több üdülőtelep, amely szintén turisztikai érték. Célszerű lenne erősíteni Szabadka konferenciajellegét is, hiszen olyan intézmények találhatóak a községközpontban (pl. egyetemi karok, kórház, egyházak), amelyek kapacitásban is alkalmasak ilyen típusú rendezvények lebonyolítására. Minden, ami az integrált Európából érkezik, legyen az akár tudás, tapasztalat stb. a térség ezen, a határhoz legközelebb álló kulturális központon keresztül érkezik.

Palicsfürdő a magyar határtól 24 kilométerre fekszik, Szabadkától 9 km-re délkeletre. A Palicsi-tó a jégkorszak végén, természetes úton keletkezett. 150 évvel ezelőtt kezdődött meg a szervezett turizmus kiépítése. A tavat 1690-ben említik először Paligo Palus néven. A 18. században szódát állítottak elő a vízből. A Vér-tó kisebb tavacska, a Palics elrekesztett ága. Nevét a vízében található vörös színű algákról kapta. 1853-ban kezdte meg működését az újonnan épült meleg fürdő, ahol 1863-tól a tóból vett iszapot is hasznosítják gyógyításra. Sajnos, a 20. század közepére – a rossz vízgazdálkodásnak következtében – a tó vize elvesztette a gyógyhatását. De addigra már kiépültek szállodák és strandok,

---

¹³⁾ A Szabadka községhez tartozó Györgyén településen a vadászatnak már a XV. századba visszanyúló múltja van. Jelentős a vadászat Horgoson, Magyarkanizsán, Oromon, Velebiten, Zenta községben, Törökfalun, Valkai-soron, Völgyparton, Csókán, Tizaszentmiklóson, Sárin, Béregen, Körtésen, Küllődön és másutt. Befektetési kézikönyv, Most–Híd, Szabadka, 2005.

melyek ma is betöltik funkciójukat. Egyedül a régi nádfedeles sárfürdőt bontották le a hatvanas években. A későbbiek során a tó mellett hévizet találtak, ami ma két nyitott, csak nyáron üzemelő medencét lát el. Jelenleg a Palicsi-tó üdülőrészét körülvevő parkban három magas komfortfokozatú szálloda működik, egy halászcsernye és egy klasszikus vendéglő. A tavon három strand van, a cölöpökön álló valamikori női fürdő, a férfistrand, amelyhez egy nagy móló is tartozik, minkét strandon kabinbérleti lehetőség van. A férfistrand keretében működik a termálvizes medence, és óriáscsúszda is van. A férfistrandtól délre van az üdülőtelep, amely sok kis hétvégi házból áll, illetve számos cégnak van itt nyaralója. Palics másik nevezetessége az állatkert. A világ minden részéről vannak itt állatok, a nyolcvanas években elvégzett korszerűsítésnek köszönhetően az állatok nagy része szabad kifutókban, és nem szűk ketrecekben van elhelyezve. A tavat határoló park közepén helyezkedik el a szabadtéri színpad, ahol nyáron színi előadásokat és filmvetítéseket rendeznek. A park központja a Vigadó, mely hajdanán étterem volt, ide jártak ki a polgári családok vasárnapi ebédre, amelyhez kellemes cigánymuzsikát hallgattak. Sajnos most az épület szinte romos állapotban áll, az igazi funkcióját nem találják az illetékesek. Ebben az évben kezdtek bele egy közepes méretű konferencia-központ kialakításába, amellyel meg lehetne oldani a szállodák téli kihasználását is. Szintén a tó közvetlen partján működik a kaszinó is. A sportok szerelmeseinek Palics kiváló pihenőhely, a tavon szinte minden vízi sport üzhető, ezenkívül teniszpálya, tekepálya, kerékpárkölcsönző, valamint sárkányrepülési lehetőség is van. Az üdülőtelep mellett van a sportközpont, ahol minden labdajátékra alkalmas pálya ki van építve. A tó, amellett, hogy rekreációhoz nyújt feltételeket, megfelelő befektetések és tudatos fejlesztések mellett a vajdasági vitorlázás fellegváraként válhatna közhasznúvá.

A Ludasi-tó Szabadkától keletre fekszik, ősrégi tó. A Körös folyó és részben a Palics vize táplálja. Halban gazdag még ma is. Európai szintű jelentősége, hogy a Ramsari Egyezmény alapján (eredetileg a vizes élőhelyek védelme) természetvédelmi területnek számít a madárvonulások szempontjából: a tavat övező nádasokban és a partok mentén találnak pihenőhelyet.

A határzóna másik kiemelt vonzaskörzet-központja Magyarkanizsa, ahol elsősorban a termálturizmus (Gyógyfürdő¹⁴⁾) alakított ki egyfajta frekventáltabb, külföldre is kiterjedő vonzaskörzetet. A szálláshelyek és turistaforgalom statisztikájából kiindulva, és az adatokat elemezve, célszerű egy olyan kínálattal előrukolni, mely a turista átlagos 2–3¹⁵⁾ napos tartózkodását akár egy, vagy több nappal képes meghosszabbítani.

Meg kell említenünk a topolyai múzeumot, melyhez tartozik egy tájház, szélmalom és egy kovács-bognár műhely is. Topolya határában van a Topolyai-

---

¹⁴⁾ A „Magyarkanizsai Csodakút Artézi Fürdő” több mint kilencvenéves fennállása alatt korszerű rehabilitációs gyógyintézzé fejlődött. Az ásványi eredetű hévizet és a gyógyiszapot reumás megbetegedések, illetve csont- és ízületrendszeri sérülések utógógykezelésére használják elsősorban. Az ásványvíz nátriumos, hidrokarbonátos, jódos, bromidos, szulfidos, alkáli hipertermális víz. Kiegészítő gyógyszerként szolgál terápiákhoz és erőnlétjavításra. A furatmélység 1140 méter, a vízhőmérséklet 72,5 °C.

¹⁵⁾ Magyarkanizsa és Szabadka turisztikai fejlesztésére vonatkozó tanulmány egy 1996–2000-es periódusból származó statisztikára hivatkozik. Kanizsa, a gyógyfürdője, valamint a szolgáltatások, környezet stb. fejlettsége miatt, jóval kedvezőbb statisztikai indikátorokkal rendelkezik. Az ágyak száma is nőtt az említett időszakban, ugyanakkor Szabadka esetében csökkent. Mind a

tó, mely kiépített modern strandjaival számos vendéget vonz egész évben, nem beszélve a zobnaticai birtokról, amelynek területén van az országban is egyedülálló ló-múzeum, valamint korszerű lovarda, ahol lovassportok űzésére megvan minden feltétel.

Bár kissé távol esik a határtól (60 km) nem szabad megfeledkeznünk Kishegyesről és az ott található Kátai-tanyáról. Ez a tanya a Bács-ér mentén, a völgyparton fekszik. Elsősorban diákturizmusban érdekelt, 80 ember számára nyújt elhelyezést (komfortos, étkezési lehetőség is van). A tanya mellett a településen működik Vajdaság egyetlen pékmúzeuma, és számos más műemlékjellegűen felújított épület elsősorban a falusi turizmuskedvelőket csalogatja. A falu írójának, Csépe Imrének emlékére több évtizede minden ősszel irodalmi napokat rendeznek.

Elengedhetetlen, hogy ezek a vonzásközpontok olyan fejlesztési koncepciót dolgozzanak ki, amely egyrészt segít a városokhoz kapcsolódó idegenforgalmi attrakciók köré szervezett rendezvények, programok létrehozásában, másrészt a koncepciót követve a településeknek igyekezniük kell a befektetőkkel karöltve minél több szolgáltatást nyújtani a hozzánk látogatóknak. Nélkülözhetetlen az információs központ, ill. pavilon működtetése, illetve információs pontok létrehozása, és mindezek online módon történő megjelenítése egy közös, turisztikai információkkal szolgáló weboldalon. A szépen megművelt mezőgazdasági vidék önmagában is vonzó lehet, és a mezőgazdasági termékek közvetlen értékesítését is nyújthatja a turistáknak; az érintetlenül hagyott, nem megművelt terület látványként, kirándulóhelyként csábító. E két elkülönülő, de egymással összekapcsolódó kategória értékes lehet a turizmus számára. Az első a közvetlen kínálatot, a turizmus erőforrásainak háttérét jelenti. A falusi turizmus célja és előnye a meglévő épületvagyon és az adott régió természeti értékeinek hasznosíthatósága. A falusi vendéglátás arra kínál esélyt, hogy a szinte soha nem használt *tisztaszobák* – egy higiéniai modernizálás után – alkalmassá váljanak az adott térség természeti szépségei iránt érdeklődő turisták fogadására. A szállásadás mellett a vendégre főzni és mosni kell; szórakozni, kikapcsolódni szeretne, tehát bővíthető a vidéki foglalkoztatottság. A vidéki vendéglátás nagy előnye, hogy a helyi, sőt a saját termékek közvetlen módon értékesíthetők. A falusi turizmus járulékos célja a népszokások, ősi népi mesterségek felelevenítése, a hozzájuk fűződő hagyományok újraélesztése és felkínálása a turisztikai szolgáltatásokban. A falusi turizmus területén működő vállalkozások között mindenképpen összefogásra van szükség. Van olyan civil szervezet, amely alulról jövő kezdeményezésként jött létre, és elsődleges célja a falusi turizmus fejlesztése. Ennek egy klasztert kell létrehoznia a vállalkozók között, mert jóval nagyobb eséllyel pályázhat támogatásokra.

---

hazai, mind a külföldiek vendégéjszakáinak száma mindkét községben nőtt, melynek alapján pozitívabb turisztikai szemlélet kialakulására következtethetünk. Van érdekeltség, és látnivalót is tud mutatni a térség a vendég számára. A hazai vendégek Szabadkán az öt év alatt átlagos és évenként 2,1, 2,5, 1,8, 2,0 illetve 1,9 éjszakát töltöttek el, míg a külföldiek 1,7, 1,7, 1,8, 1,8 illetve 2,6 éjszakát. Magyarkanizsa helyzete sokban különbözik a fent említett okok folytán. Itt a hazai turisták 7,9 8,0 8,0 8,7 illetve 9,6, a külföldi turisták 4,5, 4,5, 3,3, 5,6 illetve 4,8 éjszakát töltöttek átlagosan Kanizsán. Z. Bjeljac–N. Curčić – O. Dobrovojević: The development possibilities of tourism in Subotica and Kanizsa municipalities as a part of economic development in the border area. Nemzetközi Földrajzi Tudományos Konferencia, Szeged, 2002.. 451–458. o.

Rohamosan csökken a vidéken, a mezőgazdaságból élők száma, ennek a tendenciának a megfordítása érdekében az unió a vidékfejlesztési program keretében anyagi eszközökkel támogatja a vidéken maradást, melynek célja egyfajta modern *röghöz kötöttség*, a természet megőrzése, a vidéki életfeltételek javítása. E forrásokból a falusi turizmusra is jut, mint a vidékfejlesztés egyik komoly ágára. A nyertes pályázóknak ebből – a komolyabb beruházások mellett – a marketing tevékenység fejlesztésére is kell eszközöket átcsoportosítani. A legjobb területméret erre az ún. kistérség: egy-két nagyobb település, mint központ, és a körülötte fekvő falvak együttese. Az unió irányelvei a támogatások megítélésakor is a régiók és a kistérségek preferálását helyezik előtérbe. Attól függetlenül, hogy Szerbia még jó ideig nem lesz tagja az Európai Uniónak, regionális együttműködés keretében ő is pályázhat céleszközökre. Egy olyan projektet kell kidolgozni, melynek hosszú távú célja, hogy a természet és a régió lehetőségeit kihasználva, a lehető legnagyobb mértékben tudják fejleszteni a falusi és ökoturizmust a határ menti térségben. A legrövidebb időn belül számba kell venni mindazokat a vállalkozókat, akik jelenleg falusi turizmussal foglalkoznak, és azokat is, akik szeretnék vele foglalkozni. Mindezek mellett egy vonzerőleltárt kell készíteni a régióban, mely kiegészítheti a falusi turizmushoz kapcsolódó programokat, majd a klaszter keretében szükség van egy régiót felölelő marketingtervre, valamint közös a határon átnyúló programcsomagokat alakítani ki, felhasználva a kutatásban begyűjtött információkat. Ezzel a változatos, de mégis a falusi turizmushoz kapcsolódó csomaggal már a turisztikai világpiacra is ki lehet lépni, nem kell csak a régióban gondolkodnunk. Konkrét cél egy közös, nyilvánossággal kapcsolat tartó PR-kiadvány elkészítése, valamint közös internetes oldal működtetése

Kialakítandó a folyamatos tapasztalatcsere mind a határon túli partnerekkel, mind a hazai résztvevők között, valamint a megszerzett tudást frissítése és a világ legújabb trendjeinek átadása a vállalkozóknak. A végső célként létrejött klaszter egy nonprofit szervezet, amelynek profitorientált vállalkozók a tagjai, akik tagdíjat fizetnek a klaszteren belül.

A látványos, tematikus utak szervezése esetében teljes mértékben létjogosultságot nyertek azok, amelyek különböző rendezvényeket összekapcsolva kínálnak komplex turisztikai csomagot. A vajdasági rendezvények közül jó néhány határainkon túl is ismert, és szép számban keresik fel őket külföldi vendégek. A rendezvények tartalmukat, helyszínüket stb. illetően eltérőek, viszont egy valami közös bennük: a rendezvények időzítése. Vajdaság turisztikai kínálata az éghajlati és környezeti adottságok miatt szinte teljes egészében a nyárra korlátozódik, főként pedig július végére és augusztus elejére. Ez az effektív négyhetes vajdasági rendezvénysorozat megfelelő alap a meglévő turisztikai kínálathoz. A térségünkben vendégül látott turista, aki a nyári hónapokban érkezik hozzánk, biztosítva érezheti magát a felől, hogy mindig akad valami érdekes rendezvény a számára. Az őszi rendezvények közül jelentősek pl. a hajdújárás szüreti napok, amelyet 1981 óta rendszeresen megszerveznek, a nemzetközi kézimunka- és gyűjtemény-kiállítás, amelynek 1993 óta minden évben más település ad otthont. Dužijanca egyike a legrégebbi, hagyományos rendezvényünknek (1911 óta), látogatottsága is kimagasló. A magyarkanizsai Újkenyér ünnep viszonylag fiatal, 1996 óta szervezik meg, a kanizsai nemzetközi dzsessz-

fesztivált 1995 óta. E rendezvényeken az alapkinálat mellett számos kulturális, sport- és szórakoztató program is színesíti a rendezvényt. Rangos rendezvény a Kanizsai Írótábor. Zentán nagy sikert arat évről évre az Ifjúsági Játékok négy-napos rendezvénye. Persze, ezeken kívül még számos további rangos, színvonalas rendezvény várja a Zentára, Kanizsára látogatókat.

Művelődési rendezvények esetén elengedhetetlenül fontos az igényesség, a jó színvonal.

Az építészeti, történelmi – illetve archeológiai kincsekre épülő tematikus út számos, a határzónában található város turisztikai összekötésére ad lehetőséget. A történelemben méltán véste be nevét Zenta, a mai Vajdaság egyik középkori települése. A török hadjáratoknak és pusztításoknak a bécsi háború döntő csatája Zentánál vetett véget, 1697. szept. 11-én (Savoyai Jenő). E történelmi csata után egész Európa megismerte a település nevét. Emlékét Bécsben is német és latin felirat őrzi, mely szerint *Bécs Zentánál menekült meg*. Zenta múltbeli hagyatékát a város művelődési intézményei, múzeum, a levéltár, a könyvtár, a művelődési ház őrzi. A város kulturális értékét gazdagítja a pravoszláv templom, melynek oltárképeit (ikonosztáza) Novak Radonić képzőművész és irodalmár festette, valamint az adai születésű nyelvésznek, Szarvas Gábornak a mellszobra. Tiszteletére itt rendezik minden évben a határon is átnyúló Szarvas Gábor Nyelvművelő Napokat. A mai Törökkanizsa a török hódoltság idején Kis-Kanizsa nevet viselte, végleges nevét, a karlócai békét követően meghúzott Maros – Tisza török határ miatt kapta, így lett Törökkanizsa. A mai városkép kialakulásához nagyban hozzájárult Tallián Emil főszolgabíró, világotudó és vadász (a Szerviezsky család utódja). Az ő érdeme az általános iskola, a kórház, a község háza, valamint a vasútállomás kiépítése. Szabadka szintén jelentős kulturális és történelmi kínálattal várja az idelátogatókat. A város központjában helyezkedik el a magyar szecesszió stílusjegyeit viselő, a Zsolnai cég díszes cserepeivel borított Városháza. 1910-ben épült Jakab Dezső és Komor Marcell tervei alapján. A Szabadságtéren áll még a hat korinthuszi oszlopos Népszínház, melyet 1853-ban emeltek. A jelenlegi Városi Könyvtár neobarokk stílusban, kaszinónak épült 1897-ben. Szintén a téren foglal helyet a márvány szökőkút is. A Gimnáziumot 1899-ben avatták fel. Szabadkának számos temploma van: legnagyobb az Avilai Szent Teréz katedrális, a Barátok (ferencesek) temploma, Krisztus mennybemenetele pravoszláv templom, a Zsinagóga, a Szent György templom. A város nevezetes íróiról is, itt született többek között Kosztolányi Dezső: határon átnyúló irodalmi ünnep a Kosztolányi Irodalmi Napok. Zombor is bővelkedik az építészeti látványosságokban. A belváros meghatározó építménye a városháza neoklasszicista épülete, mely ma a kulturális és politikai élet fő színtere, rádióval, szerkesztőséggel. A megyeháza a jellegzetes eklektikus homlokzatával a megyei adminisztráció elhelyezésére épült 1808-ban, ma a községi képviselő-testület és a községi szervek székhelye. Zomborban található a Szent György pravoszláv templomban a Pavle Simić által 1867–1873 között készített, nagy értékű, 77 különböző méretű ikont magába foglaló ikonosztáza. A neoklasszicista stílusú, de barokk elemeket is tartalmazó templom a kiemelt jelentőségű kulturális javak közé tartozik. A rusztikus, klasszicista stílusú szerb pravoszláv egyházközség épülete, valamint a Szent János pravoszláv templom, a 17. századból származó török ház műemlék jelentőségűek. A népszínház, a Városi Múzeum gazdag

régészeti, néprajzi és numizmatikai gyűjteményeivel, a Kroni-c-palota, mely sokak szerint a legszebb zombori épület, továbbá a Szabadság szálló patinás szárnya szintén védett műemlék. A Galle-ház, a Milan Konjović Galéria épülete, a zombori művelődés zárandokhelyévé vált. A Szent István (vagy Karmelita) templom, két-tornyú templom, sajátos romantikus stílusú építészeti egység és a barokk stílusú, ferences-rendiek által építtetett Szentháromság plébániatemplom is a jelentős látványosságok közé sorolhatók. Ezek az egyedülálló építészeti remekek alapozzák meg a város idegenforgalmi vonzását.

A tematikus utak szervezésekor elsődleges cél több település kooperációja, azaz bekapcsolásuk az együttműködésbe, mely során szerepet kapnak az ellátásban, szórakoztatásban. Az együttműködés elősegíti a települések teljes körű revitalizálását. A tercier szektor fejlesztése élénkíti a gazdaságot, munkahelyeket teremt, új gazdasági és társadalmi térszerkezetet hoz létre. E földrajzi helyek és a látványosságok alapján csoportosított tematikus utakon kívül számos, más jellegű létezik: az egészségügyi és gyógyfürdő-turizmus, a wellness-turizmus (gyógyforrás, gyógyvízkúra, ivóvízkúra). A régió természetes élővizei és termálvízkútjai környékén kiépített egészségügyi és wellnesslétesítmények és gyógyfürdők vendégeinek többnapos – vagy akár 1-2 hetes, kiegészítő tartalmakkal kitöltött – fogadásában óriási lehetőségek rejlenek. Nem szabad elfelejtenünk, hogy Vajdaságnak ez a része beletartozik a magyarországi, ún. termálgűrűbe, melynek északi része a Bács-Kiskun, Csongrád, Békés megyék északi határa, déli része pedig lenyúlik egészen a Ferenc-csatorna vonaláig.

A kongresszusi turizmus, manapság a turizmus szezonon kívüli egyik legnagyobb bevételt hozó ágazata. A tengerparti és más üdülőövezeti szállodakapacitások fő szezonon kívüli kihasználására a kongresszusi turizmus nyújt elsőrangú lehetőséget. Ebbe beleérthetjük üzleti, tudományos, politikai és egyéb természetű specifikus tartalmakra épülő, hazai é külföldi résztvevők néhánynapos, kiegészítő tartalmakkal kitöltött fogadását. Legnagyobb problémánk jelen pillanatban, hogy nincs megfelelő kongresszusi helyszín, ahol ezt ellehet képzelni. Megkezdték a palicsi Vigadó átépítését kongresszus központtá, ha ez elkészül, akkor a már meglévő szállodai kapacitással a téli hónapokra is be lehet nagyobb turista forgalomra rendezkedni.

A tematikus utak közé tartozik lovas turizmussal kiegészített vadász- és horgászturizmus. A régió természetes vidékein, vadrezervátumaiban, felszíni élővizeinek környékén a vadász- és horgászturizmus kedvelőinek néhánynapos, kiegészítő tartalmakkal gazdagított fogadását érthetjük. A lovas turizmuson a már említett természeti javak (erdők, mezők, tavak és mocsarak) felkeresését értjük lovas túrák keretében. A lovas túrázás lehet vonal- vagy csillagtúra, attól függően, milyen formában teszik meg a napi utat. (Ha visszatérnek minden este ugyanarra a szálláshelyre, akkor csillagtúráról beszélünk, ha esténként más-más helyen szállnak meg, és folyamatosan haladnak egy adott cél felé, akkor vonal túráról beszélünk.)

Lovas turizmus szempontból a régi még szűz területnek számít, mivel az elmúlt 15 évben ide ritkán jutott el német, holland vagy osztrák lovas turista. Ezzel szemben a nyugati lovas turisták már bejárták szinte az egész Kelet-Európát, és ott már nemigen lehet nekik újat mutatni; ezért is rejlenek nálunk nagy lehetőségek ebben az ágazatban.

Gasztronómiai és borturizmus. A régió tradicionális multikulturális konyhája – ételei és borai – iránt érdeklődő látogatók néhánynapos, kiegészítő tartalmakkal gazdagított program fogadása. Más, fejlett borvidékeken ezt a kettőt el tudják különíteni, de nálunk ehhez sajnos még nem olyan fejlett a borkultúra. De adott az alkalom, hogy egy multikulturális – a magyar, a szerb, a horvát/bunyevác és az albán – konyha előnyeit kihasználva gazdagítsuk egy többnapos (vagy akár hetes) tematikus utakat.

E fenti célok érdekében a következő operatív programra van szükségünk:

- Össze kell hangolni a közlekedési és a turisztikai fejlesztési terveket, hogy a fő közlekedési útvonalak a turisztikai központokat érintsék.

- A közbiztonság növeléséért és a határok állandó akadálymentes átjárhatóságáért mindent meg kell tenni.

- Meg kell kísérelni egy törzsvendégkör kialakítását, akik az évek folyamán majd maguk is ajánlják, „reklámozzák” ismerőseiknek a térséget.

- Fontos, hogy a turizmusban dolgozók megfelelően tudjanak kommunikálni a vendégekkel, ezért az idegen nyelvek elsajátítására kell kellő gondot fordítani.

- Az emberek nyitottan és barátsággal fogadják a vendégeket, hogy azok vissza is térjenek még.

- Megfelelő desztináció menedzsmentet kialakítani, hogy minél többen keressék fel a térséget.

- Olyan programokkal kell a turisztikai portfóliót feltölteni, amelyekkel a lehető leghosszabb időre meg tudjuk nyújtani a turistaidényt.

- Meg kell jelentetni egy átfogó turisztikai kiadványt, amely bárhol és bármikor elérhető a turisták számára, és kiterjedt, komplex turisztikai információt szolgáltat a vajdasági turistalehetőségekkel kapcsolatban.

- Elengedhetetlen a turisztikai potenciálok és programok virtuális bemutatása, online működtetése.

- A régiónak saját turisztikai imázst teremteni.

- Szükség van a szállás- és férőhelyek számának további bővítésére, s ebbe nem csak az önkormányzati, hanem a vállalkozói tőkét is be kell vonni.

- Települések közötti kooperációt előirányozó intézkedéseket kell fogatnosítani.

- A terciér szektor általános jellegű fejlesztése nélkülözhetetlen.

- A kidolgozott turisztikai koncepcióban a fogadási feltételek javítása mellett az eseményskála bővítése is cél. Kizárólag minőségi programokat kell megszervezni.

- A műemlékként nyilvántartott látványosságok, és egyéb kulturális jellegű építmények rekonstrukcióját el kell végezni (pályázati lehetőségek).

- Az igényesség az esztétika területén is meg kell, hogy jelenjen: környezetcsépítő versenyeket kell kiírni (pl. *A virágos Vajdaságért*).

Folyamatos visszajelzéssel kell javítani idegenforgalmi szolgáltatásainkat.

- Létre kell hozni egy vonzerőleltárt, amelyben részletes tájékoztatást nyújtunk az érdeklődőknek.

- Ki kell alakítani egy hitelkártyarendszert, amellyel a régióba látogató turista minden turisztikai desztináción vásárolhat.

- A régió határain – a már működő információs rendszerekhez hasonlóan – tájékoztató helyeket/központokat kell felállítani, ahol az összes, a régióban

megtalálható desztinációval, látnivalóval és tematikus turistaúttal kapcsolatos információ elérhető.

7. Jogi háttér

7.1. A külföldiek és a külföldi tőke bejövetelének feltételei

Főszabály: a külföldi befektetők nemzeti elbírálás alá esnek, tehát, amennyiben a törvény nem rendelkezik másként¹⁶⁾, a hazai természetes és jogi személyekkel azonos helyzetben vannak, és az azokat megillető jogok, illetve kötelezettségek illetik meg őket. A *Külföldi befektetésekről szóló törvény* alapján külföldi befektetőnek minősül a külföldi székhellyel rendelkező külföldi jogi személy, a külföldi természetes személy és az egy évnél hosszabb ideje külföldi lakóhellyel, illetve tartózkodási hellyel rendelkező szerb állampolgár.¹⁷⁾ A külföldi befektetés lehetséges formáit illetően megkülönböztethetjük a közvetlen tőkeberuházásokat és a portfólió-beruházásokat. A törvény szól a koncesszió megszerzéséről is mint a közvetlen tőkeberuházás egyik formájáról. A befektetett külföldi tőke formáját illetően lehet: külföldi konvertibilis valuta, vagyontárgy, szellemi alkotás, értékpapír és más vagyoni értékű jog, de dinár (helyi pénznem) is.¹⁸⁾

A külföldi befektető befektetése útján szerzett jogai vonatkozásában a törvényi szabályozás szempontjából teljes jogbiztonságot és jogvédelmet élvez. A bírósági nyilvántartásba való vételekor megszerzett jogait a törvények és más jogszabályok módosítása utólag nem szűkítheti. A külföldi befektető befektetése és a külföldi részvétellel működő vállalat vagyona nem képezheti kisajátítás, vagy ehhez hasonló jogi hatással járó állami intézkedés tárgyát, kivéve törvényben, vagy törvény alapján megállapított közérdek esetén, de teljes kártalanítás mellett. A teljes kártalanítás összege meg kell, hogy egyezzen a kisajátított vagyontárgy kisajátítási határozat meghozatala napján fennálló piaci értékével. A kártalanítás összegét késedelem nélkül konvertibilis valutában kell megfizetni, amit a külföldi befektető szabadon átutalhat külföldre, valamint a törvény késedelmi kamatot biztosít a kártalanított befektető számára késedelmes fizetés esetén.¹⁹⁾

Az utóbbi években a devizajogszabályok is igen liberálissá váltak. A külföldi befektető a külföldi befektetéssel kapcsolatos minden kifizetés tekintetében szabadon átválthatja a hazai valutát külföldi konvertibilis valutára, valamint ezt külföldre utalhatja, amint adófizetési és egyéb kötelezettségeit teljesítette

---

¹⁶⁾ Például a Külföldi befektetésekről szóló törvény (Zakon o stranim ulaganjima) A Jugoszláv Szövetségi Köztársaság Hivatalos Közlönye, 2/2002. 19. §.-a kimondja, hogy a külföldi befektető a Jugoszláv Szövetségi Köztársaság (Szerbia) területén sem önállóan, sem más külföldi befektetővel közösen nem alapíthat fegyverek gyártását és forgalmazását végző vállalatot, továbbá nem alapíthat vállalatot olyan területen, amelyet törvény tiltott övezetnek nyilvánított.

¹⁷⁾ Zakon o stranim ulaganjima (A külföldi befektetésekről szóló törvény) (A Jugoszláv Szövetségi Köztársaság Hivatalos Közlönye, 2/2002.), 2. §. Itt meg szeretnénk említeni, hogy nemrég készült el a külföldi befektetések szabályozására vonatkozó új törvénytervezet, melynek egyik újítása az lesz, hogy a külföldi befektetők a befektetéshez szükséges minden engedélyt egy helyen szerezhetik majd be.

¹⁸⁾ 1 euró a Szerb Nemzeti Bank 2006. szeptember 1-i árfolyama szerint 84,4 dinárnak felel meg <www.nbs.yu>.

¹⁹⁾ Zakon o stranim ulaganjima (A külföldi befektetésekről szóló törvény) (A Jugoszláv Szövetségi Köztársaság Hivatalos Közlönye, 2/2002.), 9. §.

Szerbiában.²⁰⁾ A külföldi részvétellel működő vállalat szabadon teljesíthet kifizetéseket nemzetközi üzleti kapcsolatai keretében.²¹⁾ A külföldi befektetésekről szóló törvény rendelkezései alapján a külföldi részvétellel működő vállalat üzleti könyveit és pénzügyi jelentéseit a belföldi szabályok rendelkezéseiből fakadó kötelezettségeinek teljesítése mellett a nemzetközileg elismert számviteli és könyvvizsgálói szabványok szerint is vezetheti, illetve összeállíthatja.²²⁾

A törvény ösztönző rendelkezéseket is tartalmaz, melyek értelmében a külföldi befektető befektetését képező vagyontárgyainak behozatala nem korlátozható, azzal a feltétellel, hogy azok eleget tesznek a környezetvédelmi előírásoknak.²³⁾ Adó- és vámkedvezmények is megilletik őket. A felszerelés külföldi befektetés céljából történő behozatala – a személygépkocsik és a szerencsejáték-automaták kivételével – mentes a vám és más behozatali illetékek alól.²⁴⁾ A törvény még további kedvezményeket is nyújt bizonyos országok befektetőinek, amikor kimondja, hogy ha nemzetközi szerződés, amelyet a külföldi befektető székhelye szerinti állam és Szerbia (Jugoszlávia) is aláírt, a külföldi befektetők vagy befektetések vonatkozásában kedvezőbb elbírálást biztosít a jelen törvényben foglaltaknál, akkor a nemzetközi szerződés rendelkezései az irányadóak.²⁵⁾

A külföldi befektetésekről szóló törvény rendelkezik arról is, hogy a külföldi befektetések alapján keletkező jogviták elbírálása az illetékes szerbiai bíróságok, illetve a szerződésben rögzített belföldi vagy nemzetközi választott-bíróságok hatáskörébe tartozik.²⁶⁾ Ezzel kifejezetten is megadja annak a lehetőségét, hogy a szerződő felek választott-bíróságot kössenek ki leendő jogvitáik eldöntésére.²⁷⁾

Itt még röviden meg szeretnénk említeni a külföldiek szerbiai ingóság- és ingatlanszerzési lehetőségeit. Ingóságot külföldi természetes és jogi személyek ugyanolyan feltételekkel szerezhettek, mint a hazaiak.²⁸⁾ Ingatlanon külföldi természetes és jogi személyek a szerb állampolgárokkal azonos feltételek mellett szerezhettek tulajdonjogot, ha az ingatlan tevékenységük végzéséhez szükséges, valamint ha kölcsönösség áll fenn az anyaországuk és Szerbia között.²⁹⁾

Társasági jog

Akárcsak a jogrendszer, a társasági jogi szabályozás is igen hasonló a magyarországihoz. A szerb jogalkotás alapján a gazdasági alanyok négy csoportját különböztethetjük meg. 1. Gazdasági társaságok: közkereseti társaság, betéti társaság, részvénytársaság és korlátolt felelősségű társaság. 2. A jogi személyek különös formái, melyek részvénytársasági formában alakulnak meg:

²⁰⁾ Id. 12.§.

²¹⁾ Id. 10.§.

²²⁾ Id. 11.§.

²³⁾ Id. 14.§.

²⁴⁾ Id. 15 és 16.§.

²⁵⁾ Id. 13.§.

²⁶⁾ Id. 17.§.

²⁷⁾ Lásd: infra 7. rész.

²⁸⁾ Zakon o osnovama svojinskopравnih odnosa (A tulajdonjogi viszonyok alapjairól szóló törvény) (A Jugoszláv Szocialista Föderatív Köztársaság Hivatalos Közlönye, 6/1980., 36/1990., 115/2005.), 82.§.

²⁹⁾ Id. 82a.§., valamint lásd, Agencija za strana ulaganja i promociju izvoza – SIEPA [Külföldi Befektetések és Kivételöztönző Ügynökség] <>, 21. old.

bankok és más pénzügyi szervezetek³⁰⁾, egyéb pénzügyi szervezetek, biztosítótársaságok, valamint tőzsdék. Az utolsó két csoport pedig a 3. közvállalatok és a 4. szövetkezetek.³¹⁾ A magyar társasági joggal ellentétben a fent felsorolt négy gazdasági társasági forma mindegyike rendelkezik jogi személyiséggel.

Az alapítási szándékot az alapító okirat (*osnivački akt*) fejezi ki: egy alapító esetén alapító okirat (*odluka o osnivanju*), több esetén szerződés (*ugovor*). A szerb jog szerint ezt írásba kell foglalni és az illetékes szervvel (bíróóság) hitelesíteni kell. Tartalma az alapítandó jogi személy fajtájától függ. Az alapító okiratot csatolni kell a bejegyzési kérelemhez.³²⁾ Alapszabály (*statut*) meghozatalát a törvény nem írja kötelezően elő, csak lehetőségként említi a részvénytársaságoknál, ami bizonyos esetekben joghézagra adhat lehetőséget.³³⁾ A alapító okirat aláírását és hitelesítését követően az illetékes szervnél (nyilvántartások ügynöksége) be kell jegyeztetni a társaságot a társasági nyilvántartásba.³⁴⁾ A nyilvántartásba vétel, az angolszász megoldáshoz hasonlóan, nagyon egyszerűen történik: a nyilvántartó ügynökségnek ugyanis nincs felhatalmazása az adatok valóságosságának vizsgálatára, hanem csak megállapítja, hogy minden, a törvény által előírt okmány megvan. A jogi személyiséggel rendelkező gazdasági társaságok a bejegyzés pillanatával jönnek létre, ekkor szereznek jogalanyiságot. Itt kell megemlíteni, hogy nemcsak a jogi személyiséggel rendelkező társaságokat kell bejegyezni, hanem más gazdasági szereplőket is.³⁵⁾ Jóhiszemű harmadik személlyel szemben a nyilvántartásban szereplő adatok hitelességét kell vélelmezni. Arról azonban nem szabad megfeledkezni, hogy a bejegyzést még további teendők is követik, mint amilyen a bankszámlanyitás, pecsétkészíttetés stb. A SIEPA felmérése szerint 2005-ben egy vállalkozás beindítása átlag 10 napot vett igénybe.³⁶⁾

A szerb társasági törvény szerinti *közkereseti társaság* (*ortačko društvo*) alapításához legalább két személyre van szükség, tehát vagy két cselekvőképes természetes személyre, vagy két jogi személyre, vagy egy természetes és egy jogi személyre.³⁷⁾ E társasági formánál a törvény nem ír elő minimális induló

³⁰⁾ A szerb bankrendszer az európaiaknak megfelelően ún. központi bankból és kereskedelmi bankokból, valamint egyéb pénzügyi intézményekből áll. Bankot részvénytársasági formában lehet alapítani, és gyakorlatilag csak a világban megszokott jellemző betétes és befektetővédelmi korlátozások vannak jelen az alapításkor. Lásd, Zakon o bankama (A bankokról szóló törvény) (A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye 107/2005.), valamint a Projuris honlapja <>.

³¹⁾ A Gazdasági társaságokról szóló törvény még kifejezetten megemlíti a „konzern” és a „holding” intézményeit, habár nem szabályozza ezeket részletesen. Lásd: Zakon o privrednim društvima (A gazdasági társaságokról szóló törvény) A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye, 125/2004.), 366(1).§.

³²⁾ Z. Stefanović–J. Hrle: Statusno privredno pravo. Fakultet za poslovno pravo, Beograd, 2005., 132. o., valamint Zakon o registraciji privrednih subjekata. (A gazdasági alanyok bejegyzéséről szóló törvény), A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye, 55/2004., 61/2005.

³³⁾ Z. Stefanović–J. Hrle: Statusno privredno pravo. Fakultet za poslovno pravo, Beograd, 2005., 133. o.

³⁴⁾ Agencija za privredne registre (Gazdasági Nyilvántartások Ügynöksége). Elektronikus formában történik az adatfeldolgozás, ami nyilvános, és bármikor megtekinthető a: <.sr.gov.yu>. Az Ügynökséget a Zakon o registraciji privrednih subjekata (A gazdasági alanyok bejegyzéséről szóló törvény) hozta létre. Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye, 55/2004., 61/2005.

³⁵⁾ Pl. vállalkozók.

³⁶⁾ Agencija za strana ulaganja i promociju izvoza – SIEPA (Külföldi Befektetések és Kivitelősztvőző Ügynökség) Tájékoztatója <>, 17 o.

³⁷⁾ Zakon o privrednim društvima (A gazdasági társaságokról szóló törvény). A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye, 125/2004.), 53(1).§.

vagyont. A társaság alapító okirattal jön létre, az alapítók azonban még ezenkívül köthetnek ún. tagi szerződést is, mellyel az alapító okiratban nem szabályozott kérdéseket rendezik, és melyet nem kell a bejegyzéshez szükséges iratokhoz csatolni.³⁸⁾ A vagyoni hozzájárulás minimuma nincs megszabva, tehát a tagok határozzák meg. Ez teljesíthető pénzben, dolgokban, vagyonjogokban, munkában és szolgáltatásban is, azonban a törvény előírja, hogy egyenlő arányban kell a tagoknak hozzájárulniuk a társaság vagyonához.³⁹⁾ A bejegyzési költség 2040 dinár.⁴⁰⁾ A társaság tagjainak felelőssége egyetemleges és korlátlan a társaság kötelezettségeiért.⁴¹⁾ A határozathozatalt illetően azokban a kérdésekben, amelyek a társaság rendes gazdálkodásához tartoznak, a tagok az összes tag szótöbbségével határoznak, míg a többi kérdésben egyhangú döntésre van szükség.⁴²⁾ Az üzletvezetésre rendszerint egy tagot jelölnek ki, ha mégsem, akkor minden tag jogosult rá.⁴³⁾ A tagok a nyereségből egyenlő arányban jogosultak részesülni.⁴⁴⁾

Betéti társaság (komanditno društvo) alapításához szintén legalább két személyre van szükség, ahol legalább az egyik személy (beltag, *komplementar*) a teljes vagyonával korlátlanul felel a társaság tartozásaiért, míg legalább egy tag (kültag, *komanditor*) csak vagyoni betétje mértékéig.⁴⁵⁾ A törvény által nem szabályozott esetekre a közkereseti társaságra vonatkozó szabályokat kell megfelelően alkalmazni a betéti társaság esetében is.⁴⁶⁾

A külföldi befektetők számára azonban valószínűleg sokkal érdekesebb gazdasági szempontból a fennmaradó két gazdasági társasági forma. *Korlátolt felelősségű társaságot (društvo sa ograničenom odgovornosću)* egy vagy több természetes és/vagy jogi személy is alapíthat, de a tagok száma nem haladhatja meg az 50-et.⁴⁷⁾ Ugyanúgy, mint a magyar korlátolt felelősségű társaság esetében, itt is csak a bevitt vagyon erejéig felelnek a tagok. A vagyoni hozzájárulás történhet pénzben vagy másban, mint például munka vagy szolgáltatás. A legalább 500 eurónak megfelelő dinárt pénzben kell biztosítani, ami nem tekinthető nagy összegnek, annál is inkább, mert a felét elég két éven belül befizetni. A tagok hozzájárulása nem kell, hogy egyenlő nagyságú legyen.⁴⁸⁾ A tag

---

³⁸⁾ Id. 56.§. A bejegyzéshez csatolni kell: az alapítók személyazonosságát igazoló okiratot, az alapító okiratot az alapítók hitelesített aláírásával, valamint igazolást a befizetett illetékről.

³⁹⁾ Id. 59.§.

⁴⁰⁾ Zakon o registraciji privrednih subjekata (A gazdasági alanyok bejegyzéséről szóló törvény), (A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye, 55/2004., 61/2005.), 77.§.

⁴¹⁾ Zakon o privrednim društvima (A gazdasági társaságokról szóló törvény). A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye, 125/2004.), 53 (3).§.

⁴²⁾ Id. 63.§.

⁴³⁾ Id. 64.§.

⁴⁴⁾ Id. 71(1).§.

⁴⁵⁾ Id. 90.§.

⁴⁶⁾ Id. 91.§. A közkereseti társaságnál már említett bejegyzéshez szükséges iratokon kívül szükség van még banki igazolásra a betét befizetéséről, a tagok megegyezésére a nem pénzbeli betét értékéről, képviselő kinevezésére, ha ez nem történt meg az alapító okiratban, a társaság képviselőjének hitelesített aláírására, és 3000 dinárnyi illetékre befizetését igazoló elismervényre.

⁴⁷⁾ Id. 104.§.

⁴⁸⁾ Id. 110 és 112.§. A bejegyzéshez különben a közkereseti és betéti társaságnál említett iratokra van szükség megfelelően, azzal, hogy az illeték 3600 dinár. Hasonló a részvénytársaság bejegyzésének feltétele is, ahol a bejegyzés költsége 10 200 dinár, valamint nyitott részvénytársaságnál szükség van még nyilvános felhívásra stb. Részletesen lásd a Szerb Gazdasági Kamara honlapján <www.pks.co.yu>.

az alapszabályként vagyoni hozzájárulása mértékében jogosult részesedésre az adó után megmaradt eredményből, illetve szavazati joga is ennek arányában van.⁴⁹⁾ Az alapító okirat mellett a tagok még külön tagok közötti szerződést is köthetnek, melyben az alapító okiratban nem szabályozott kérdéseket rendezik. A korlátolt felelősségű társaság legfontosabb döntéshozó szerve a taggyűlés, melyet a tagok összessége alkot.⁵⁰⁾ A gazdasági társaság munkaszervezetét és mindennapi gazdasági tevékenységét az igazgató (ügyvezető) vagy az igazgatóbizottság vezeti (az alapító okiratban határozzák meg, hogy melyik legyen). Az igazgató, illetve az igazgató bizottság elnöke látja el a társaság képviseletét is.⁵¹⁾ A törvény lehetőséget biztosít az alapítóknak belső ellenőr (*interni revizor*) vagy ellenőrző bizottság (*odbor revizora*) felállítására, de ezt – értelmezésem szerint – nem teszi kötelezővé.⁵²⁾

Részvénytársaság (akcionarsko društvo) alapításához, a korlátolt felelősségű társasághoz hasonlóan, egy vagy több természetes és/vagy jogi személy szükséges. A törvény zárt és nyitott részvénytársaságot különböztet meg. A zárt esetben a törvény maximálja a részvényesek számát 100 részvényesben. Ennél a formánál a jegyzett tőke minimuma 10 000 eurónak megfelelő dinár. A nyitott részvénytársaság esetében a részvényesek száma nincs korlátozva, ez esetben azonban a jegyzett tőke minimuma 25 000 eurónak megfelelő dinár kell, hogy legyen.⁵³⁾ A részvénytársaság kibocsáthat egyszerű (a magyar törzsrészvénynek felel meg) és elsőbbségi részvényt.⁵⁴⁾ Osztalék fizetéséről a közgyűlés dönt az éves eredmény tükrében. A részvénytársaság legfőbb szerve a közgyűlés, melyet a részvényesek alkotnak.⁵⁵⁾ Zárt részvénytársaságnak igazgatója vagy igazgatóbizottsága van, míg a nyitottnak csakis igazgatóbizottsága lehet. Ők felelnek a könyvek vezetésért és a cég belső felügyeletéért. A nyitott részvénytársaságnál a törvény kötelezővé teszi a végrehajtó bizottság létrehozását, míg a zárt esetben erre csak lehetőséget ad.⁵⁶⁾ A végrehajtó bizottság hajtja végre az igazgatóbizottság döntéseit, végzi a napi ügyvezetést. Az igazgatóbizottság választja meg a vezérigazgatót, aki a végrehajtó bizottság elnöke, és aki a bejegyzés után ellátja a részvénytársaság képviseletét.⁵⁷⁾ A törvény tőzsdén jegyzett részvénytársaságnál ugyani kötelezővé teszi a belső ellenőr és felügyelő bizottság vagy ellenőrzőbizottság meglétét.⁵⁸⁾

A külföldi befektetőnek azonban lehetősége van arra, hogy – amennyiben kezdetben nem kíván külön jogi személyiséggel rendelkező gazdasági társaságot alapítani –, csak ún. képviseletet nyisson Szerbiában. Ez esetben külföldi jogi személy képviseletként be kell jegyeztetni a gazdasági nyilvántartások ügynök-

---

⁴⁹⁾ Id. 116.§. Ettől azonban a tagok az alapító okiratban eltérhetnek.

⁵⁰⁾ Id. 136–152.§.

⁵¹⁾ Id. 153–157.§. A törvény alapján az igazgató, illetve az igazgató bizottság felelőséggel tartozik a megfelelő könyvvezetésért, valamint a törvényes üzletvitelért.

⁵²⁾ Id. 168.§.

⁵³⁾ Id. 191 és 233.§. Apport lehet vagyoni értékkel rendelkező dolog vagy jog.

⁵⁴⁾ Id. 204–214.§.

⁵⁵⁾ Id. 275.§.

⁵⁶⁾ Id. 307–322.§.

⁵⁷⁾ Id. 323.§. Nyitott részvénytársaságnál még titkárt is kell alkalmazni.

⁵⁸⁾ Id. 329.§.

ségénél.⁵⁹⁾ A képviselet jogilag nem független az alapítótól, Szerbia területén csak szerződések és üzletek megkötését készíti elő, de magukat a szerződések nem kötheti meg.⁶⁰⁾

7.3. A koncesszió jogi szabályozása

A koncesszió jogi hátterét a 2003-ban meghozott Koncessziókról szóló törvény adja meg.⁶¹⁾ Az új törvény a szabadpiaci verseny, a szerződéses szabadság és a megkülönböztetés tilalma elvein alapszik. A törvény szabályozza a koncesszió odaítélésének feltételeit, módját és eljárását; a koncesszió tárgyát (a Szerb Köztársaság tulajdonában levő természeti kincsek, közhasználatban levő javak, valamint közérdekű tevékenység folytatása)⁶²⁾ és egyéb, a koncesszióval kapcsolatos kérdéseket.⁶³⁾ A törvény szerint koncesszió legfeljebb 30 éves időtartamra adható.⁶⁴⁾ Az időtartam megállapítása azonban a koncesszió tárgyától és a várható nyereségtől függ. A koncessziós szerződésben előre lehet irányozni a koncesszió időtartamának meghosszabbítását: ha a szerződés megkötését követően lényeges változás áll be azon körülményekben, melyek alatt a koncessziót odaítélték; ha az új körülmények lényegesen megnehezítik a szerződés teljesítését az egyik fél számára; vagy ha az új körülmények következményeként a szerződés célja nem valósítható meg, feltéve, hogy ez a változás a szerződés megkötésekor nem volt előrelátható. Ez a hosszabbítás azonban a fenn említett 30 éves időtartam lejártát nem lépheti túl.

A koncesszió odaítélésének eljárása a következőképpen zajlik: koncesszióba adási javaslatot az illetékes minisztérium terjeszt a kormány elé. Vajdaság Autonóm Tartomány illetékes szerve is javasolhat ilyen, ha a koncesszió tárgya a területén található, ill. helyi önkormányzat képviselőtestülete, ha ennek területén található. Az érdekelt fél (befektető) kezdeményezhet koncesszióba adást az előzőekben említett koncesszióba adási javaslattevőknél.⁶⁵⁾ A befektető

---

⁵⁹⁾ Uredba o registraciji predstavnitva stranih pravnih lica u registar privrednih subjekata koji vodi Agencija za privredne registre (A külföldi jogi személyek képviseletének a Gazdasági Nyilvántartások Ügynökségénél vezetett gazdasági alanyok nyilvántartásába történő bejegyzéséről szóló rendelet). A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye, 114/2005.), valamint a Belgrádi Gazdasági Kamara honlapja tartalmaz hasznos információkat a bejegyzéssel kapcsolatban <www.kombeg.org.yu/poslovanjebg/otvaranje_str_predst.htm>.

⁶⁰⁾ Szerződések csak saját szükségleteinek kielégítésére köthet.

⁶¹⁾ Zakon o koncesijama [A koncessziókról szóló törvény] (A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye, 55/2003.).

⁶²⁾ A koncesszió tárgyát a törvény 5.§.-a részletezi. Azonban olyan területre, illetve tevékenységre, amelyre a Külföldi befektetésekről szóló törvény alapján külföldi személy nem kaphat vállalatalapítási engedélyt, koncesszió sem adható.

⁶³⁾ A koncesszió fogalmát a következőképpen határozza meg a törvény: „közhasználatban levő természeti kincsek, javak használatának joga vagy közérdekű tevékenység folytatása, melyet az illetékes állami szerv (koncesszióba adó – a törvény eredetileg a „koncedent” szót használja) átenged hazai vagy külföldi személynek (kedvezményezett – a koncesszió jogosultja, eredetiben „konceszionár”), meghatározott időre, ezen törvény által előírt feltételekkel, koncessziós díj fizetése mellett. 3.§. A törvény értelmében a B.O.T. jellegű koncesszió is koncesszióként minősül.

⁶⁴⁾ Id. 6.§.

⁶⁵⁾ A javaslat különösen a következőket tartalmazza: a koncesszió tárgyát, a befektetés jogosultságának és nagyságának értékelését, a koncesszió időkeretét, a koncesszió megvalósításának alapvető feltételeit, javaslatot a koncessziós díj nagyságára, javaslatot a koncesszió tárgyának használatára, és ha a kezdeményezést az érdekelt fél (befektető) teszi, az ő személyi adatait.

megkeresi a minisztériumot, tartományi szervezet vagy helyi önkormányzat képviselőtestületét, és kezdeményezi, hogy ezek javasolják a kormánynál a tevékenység, stb. koncesszióba adását. A kormány a javaslattevőt (nem a befektető) négy hónapon belül értesíti az álláspontjáról. Ha koncesszió tárgya olyan létesítmény építése, fenntartása és használata, amely stratégiai jelentőséggel bír a Köztársaság számára, vagy amelynek nemzetközi jelentősége van, a koncesszióba adási javaslatot a kormány megküldi a köztársasági képviselőháznak. Ez 3 hónapon belül értesíti a kormányt álláspontjáról, amiről pedig a kormány köteles a javaslattevőt értesíteni.⁶⁶⁾ A kormány és a képviselőház álláspontja, valamint gazdasági, szociális és más mutatók alapján az illetékes minisztérium elkészíti a koncessziós határozat meghozatalára vonatkozó javaslatát, melyet a kormány, ill. képviselőház álláspontjának kézhezvételétől számított 6 hónapon belül megküld a kormánynak. Ha a koncesszió tárgya olyan ásványi nyersanyagok kitermelése, melyek Vajdaság területén vannak, a koncessziós javaslatot a tartomány illetékes szerve készíti el. Kommunális tevékenység végzésével kapcsolatos koncessziónál a koncessziós határozat meghozatalára vonatkozó javaslatot a helyi önkormányzat illetékes szerve készíti el ezen törvénnyel összhangban, és az illetékes minisztérium véleményével megküldi a kormánynak.⁶⁷⁾ A koncessziós határozatot a kormány hozza meg, amelyet a Hivatalos Közlönyben jelentet meg.⁶⁸⁾ Koncessziót előzetesen lebonyolított nyilvános versenytárgyalási eljárás alapján lehet odaítélni.⁶⁹⁾ A koncessziós határozatot a Hivatalos Közlönyben teszik közzé.⁷⁰⁾ A nyilvános versenytárgyalást az a szerv köteles meghirdetni a Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönyében és legalább egy hazai napilapban, amely elkészítette a koncesszióba adási határozatjavaslatot. Ha stratégiai jelentőséggel bír a koncesszió tárgya, akkor egy nemzetközi lapban is meg kell jelentetni.⁷¹⁾ Az ajánlatokat a hirdetés alapján kell betérjeszteni az illetékes minisztériumnak közvetlenül, vagy ajánlott küldemény útján.⁷²⁾ A versenytárgyalást a versenytárgyalási bizottság folytatja le, melyet az adott területen

---

⁶⁶⁾ Id. 7. §.

⁶⁷⁾ Id. 8. §.

⁶⁸⁾ Id. 9. §. Ez tartalmazza a koncesszió tárgyát és a terület meghatározását, melyen a koncessziós tevékenységet fogják végezni, a koncesszió időtartamát, a nyilvános versenytárgyalás alapvető elemeit, információkat és utasításokat a versenytárgyalás dokumentációját illetően, azokat a feltételeket, melyeket a kedvezményezettnek ki kell elégítenie, azokat az ismérveket, amelyek alapján a legkedvezőbb ajánlatot kiválasztják, a koncessziós tevékenység folytatásának feltételeit és módját, a környezetvédelemre, biztonságra és a koncesszió kedvezményezettrel foglalkoztatottak egészségvédelmére vonatkozó feltételeket, a biztosíték fajtáját és nagyságát, valamint más, a koncesszió végrehajtását biztosító eszközöket, valamint a koncessziós díj meghatározásának módját.

⁶⁹⁾ Kivétel: ha a nemzetbiztonságot ilyen eljárás veszélyeztetné (erről a Kormány dönt).

⁷⁰⁾ Id. 11. §.

⁷¹⁾ Id. 12. §. A következőket tartalmazza: a nyilvános versenytárgyalás tárgyát, a koncessziós határozat minden elemét, a nyilvános versenytárgyaláson való részvétel dátumát, határidőit, azzal, hogy ez a határidő nem lehet a hirdetés megjelenésétől számított 45 napnál rövidebb, a nyilvános versenytárgyaláson való részvétel feltételeit, a nyilvános versenytárgyalás lefolytatásának szabályait, az ajánlatok eljuttatásának módját (jelligével vagy teljes névvel), a beérkezett ajánlatok felnyitásának időpontjáról, helyéről történő értesítést, az ajánlatok visszavonásának határidejét, adatokat a letét nagyságáról és formájáról, a letét visszaadásának feltételeit és módját, és a versenytárgyalással kapcsolatos kapcsolattartó személy nevét.

⁷²⁾ Id. 13. §. A beérkezés idejének a feladási bélyegzőn szereplő dátum számít, ha Szerbia területén adták fel. Ha pedig külföldön (Montenegró is), akkor a beérkezés idejének számít, amikor az illetékes minisztériumba beérkezik.

illetékes miniszter hoz létre (tagjai elismert szakemberek). A bizottság egy tagját a Szerb Képviselőház nevezi ki. Ha a tartomány a javaslattevő, akkor ez is delegál egy tagot. Amennyiben a koncesszió tárgya kommunális létesítmények felépítése, fenntartása és használata kommunális feladatok ellátása céljából, akkor annak a helyi önkormányzat képviselőtestülete is, amelynek a területére szól a koncesszió, kinevez egy tagot a bizottságba. A köztársasági, tartományi, önkormányzati tagok kinevezése 7 nappal az ajánlatok felbontása előtt meg kell, hogy történjen. A bizottság döntéseit az összes tag szavazattöbbségével hozza meg.⁷³⁾ A bizottság, a pályázatok felnyitását követő 60 napon belül, köteles a kormánynak (illetve a tartományi kormánynak, ha a koncesszió tárgya a tartományban van), jelentést tenni a lefolytatott nyilvános versenytárgyalásról, valamint indoklással ellátott javaslatot a legkedvezőbb ajánlattevő kiválasztására.⁷⁴⁾ A koncesszió kedvezményezettjének kiválasztásáról szóló határozatot a kormány hozza meg a nyilvános versenytárgyalás lefolytatásáról szóló bizottsági jelentés kézhezvételét követő 30 napon belül. Ha a koncesszió tárgya Vajdaságban található, a kormány köteles kikérni előzetesen a Tartományi Végrehajtó Tanács véleményét. A Köztársaság Hivatalos Közlönyében teszik közzé.⁷⁵⁾ A nyilvános versenytárgyalás résztvevőjének (pályázónak), képviselőjének, vagy meghatalmazottjának joga van jelen lenni a pályázatok felbontásánál. A résztvevőnek joga van írásban visszavonni az ajánlatát, legkésőbb a pályázatban meghirdetett határidőig. Ez esetben jogosult a letétet, a visszavonás beérkezésétől számított 5 napon belül, visszakapni. A pályázat lefolytatása és a határozat meghozatala után a minisztérium értesíti a résztvevőket a pályázat eredményéről, melyhez indoklást mellékel. A résztvevő, az eredményről szóló értesítés kézhezvételét követő 15 napon belül, kifogást emelhet az eljárás törvényességét illetően a kormánynál. A kormány a kifogás beérkezését követő 15 napon belül határoz róla.⁷⁶⁾ A nyilvános versenytárgyalásról szóló hirdetésben meghatározott módon a versenytárgyalás résztvevőjének joga van a letétre, de letét visszaszerzésének költségeit a résztvevők viselik. Ha a hirdetésben rögzített időn belül visszafizetik a letétet, kamat nem számítandó fel rá. Amennyiben a pályázat győztese eláll a koncessziótól, nincs joga letét-visszafizetésre.⁷⁷⁾ Ha csak egy pályázó jelentkezik a versenytárgyalásra, és a minisztérium megállapítja, hogy a versenytárgyalás feltételeit kielégíti, akkor a bizottság a minisztérium javaslata alapján eldöntheti, hogy megismétli-e a versenytárgyalást, vagy javasolja a kormánynak, hogy a jelentkezőnek ítéljék oda a koncessziót. Ha a versenytárgyalás nyertese eláll a koncessziós szerződés megkötésétől, vagy ezt nem teszi meg határidőn belül, akkor a bizottság a ranglistán szereplő következő pályázót javasolja, kivéve, ha a kormány úgy dönt, hogy változatlan feltételekkel megismétli a versenytárgyalást.⁷⁸⁾

A koncessziós szerződés a koncessziós határozatban és a törvényben meghatározott feltételeknek megfelelően köttetik meg a koncesszió kedvez-

⁷³⁾ Id. 14. §. A Bizottság jegyzőkönyvet vezet az eljárásról. Az megkésve érkezett, vagy hiányos ajánlatokat a Bizottság nem veszi figyelembe, erről a tényről a pályázatok felnyitását követő 5 napon belül értesíti a pályázót. Az ajánlatok alapján a Bizottság „ranglistát” készít. Id. 15. §.

⁷⁴⁾ Id. 16. §.

⁷⁵⁾ Id. 17. §.

⁷⁶⁾ Id. 18. §.

⁷⁷⁾ Id. 19. §.

⁷⁸⁾ Id. 20. §.

ményezettjét kijelölő határozat jogerőre lépését követő 60 napon belül. A koncessziós szerződést írásban kötik meg.⁷⁹⁾ A koncessziós szerződést a kormány köti meg a köztársaság nevében, és számlájára a koncesszió kedvezményezettjével. Ha a koncesszió tárgya kommunális létesítmény kiépítése kommunális tevékenység folytatása céljából, akkor a szerződést a kedvezményezett és a helyi önkormányzat szerve köti meg, a helyi önkormányzat nevében és számlájára, a kormány előzetes írásos hozzájárulása alapján.⁸⁰⁾

A törvény ismeri az ún. finanszírozási szerződés intézményét is, melynek értelmében a koncessziós szerződés alapján, a koncesszióba adó és a kedvezményezett pénzintézményekkel külön szerződést köthetnek, melyben részletesen szabályozzák a koncessziós szerződésben meghatározott koncesszió finanszírozását. Ezekben elő lehet látni, hogy a koncessziós vállalat csődje vagy felszámolása esetén a koncesszióba adó a pénzintézmény javaslatára, lecserélheti a kedvezményezettet egy másik kedvezményezetre, amely megfelel a koncessziós határozat által megszabott feltételeknek.⁸¹⁾

A koncesszióért a koncessziós határozat és szerződés alapján díjat kell fizetni. A koncessziós díj meghatározása függ a természeti kincsek vagy a közhasználati javak fajtájától, minőségétől, kategóriájától, mennyiségétől, rendelkezésétől és piaci árártól, illetve a tevékenység fajtájától, a gazdálkodás piaci feltételeitől, a koncesszió időtartamától, a becsült kockázattól és a várható haszontól.⁸²⁾

A koncesszió kedvezményezettje a koncessziót átruházhatja harmadik személyre a koncesszióba adó hozzájárulásával, a koncessziós szerződésben meghatározott módon és feltételekkel. Ez külön szerződéssel történik, melyhez a koncesszióba adó hozzájárulása szükséges (e nélkül semmis).⁸³⁾

A koncesszió jogosultjának szavatolva vannak a törvényben, nemzetközi szerződésekben, koncessziós szerződésben és a tervfinanszírozási szerződésben meghatározott jogai. Ha ezek a jogszabályok menet közben úgy módosulnak, hogy hátrányosabb feltételeket állapítanak meg, akkor a koncessziós vállalat tekintetében továbbra is a koncessziós szerződés megkötésének napján hatá-

---

⁷⁹⁾ A Kormány egy legalább 3 tagú tárgyalóbizottságot jelöl ki (ez a Kormánynak felelős), amely a kedvezményezettel együtt, a törvény és a koncessziós határozat alapján, kidolgozza a koncessziós szerződés részletes feltételeit, annak tervezetét. Id. 21.§. A koncessziós szerződés rendelkezéseket tartalmaz a: (1) szerződő felekről, a koncesszió tárgyról, (2) a koncesszió időtartamáról, a meghosszabbítás feltételeiről, az előkészületi munkálatok időtartamáról, (3) a koncessziós tevékenység finanszírozásához szükséges eszközök biztosításának módjáról és határidejéről (ún. pénzügyi terv), az eszközök befektetésének üteméről, a koncesszióból eredő kötelezettségekkel kapcsolatos biztosítékokról, (4) a koncessziós tevékenység végzésének feltételeiről, (5) a termékek és szolgáltatások, valamint a technológia átruházásának szabványáról, (6) a végső fogyasztók részére szánt termékek és szolgáltatások ártarifa-meghatározási ismérveiről, (7) a koncessziós díjról (nagysága, határidők, feltételek, valamint a fizetés módja), (8) jogokról és kötelezettségekről, valamint kártérítési felelősségről a közbiztonság-, egészség-, környezetvédelemmel kapcsolatos intézkedéseket illetően, (9) a koncesszió átruházásának jogáról, (10) az ingatlan, létesítmény, berendezések, üzem átadásának módjáról, idejéről, valamint átadáskori állapotáról, (11) a szerződés módosításának, ill. megszűnésének feltételeiről, ezek következményeiről, a megváltozott feltételekről, vis maior-ról (erőhatalomról), (12) a jogviták eldöntésének módjáról, az alkalmazandó jogról, ezenkívül (13) a felek közös megegyezéssel más elemet is belefoglalhatnak. Id. 22.§.

⁸⁰⁾ Id. 23.§.

⁸¹⁾ Id. 25.§.

⁸²⁾ Id. 26 és 27.§.

⁸³⁾ Id. 30.§.

lyos jogszabályokat kell alkalmazni.⁸⁴⁾ Azokat a jogvitákat, melyek a koncesszióból eredő jogok és kötelezettségek megvalósításából erednek, és melyek tárgya ingatlan, az illetékes köztársasági bíróság dönti el. Más, a jogok és kötelezettségek érvényesítésével kapcsolatos jogvitákra a felek megállapodhatnak hazai, illetve, ha a koncesszió kedvezményezettje külföldi személy, külföldi választott bíráskodásban is.⁸⁵⁾ Ha a koncesszióval kapcsolatban kisajátításra, területrendezésre is szükség van, akkor ennek költségeit a koncesszió kedvezményezettje viseli. Ugyanakkor a törvény biztosítja a sürgősségi eljárást az ilyen esetekben.⁸⁶⁾

A koncessziós tevékenység folytatására a koncesszió kedvezményezettje vállalatot kell, hogy alapítson szerbiai székhellyel a koncessziós szerződés megkötését követő 60 napon belül, kivéve, ha már rendelkezik azonos tevékenység ellátására bejegyzett vállalattal. A vállalat formája korlátolt felelősségű társaság vagy részvénytársaság lehet, melyre a társasági törvény rendelkezései vonatkoznak. A koncessziós vállalatra kell átruházni minden, a koncessziós szerződésből eredő jogot és kötelezettséget.⁸⁷⁾ A vállalat megszűnik, amikor letelik az időtartam, amelyre alapították, feltéve, ha a koncessziós szerződés, illetve jogszabályok nem rendelkeznek másként.⁸⁸⁾

A koncessziós jogviszony megszakad, ha: 1. a koncessziós tevékenység végzése veszélyezteti a környezetet, egészséget vagy a törvény által védett területeket és létesítményeket; 2. hadiállapot kihirdetése esetén; 3. ha a koncessziós tevékenység végzése lehetetlenné válik a koncessziós létesítmény jelentős megrongálódása miatt, amelyért nem okolható (illetve nem súlyos gondatlanságuk eredménye) a koncesszió kedvezményezettje, ill. a koncessziós vállalat; valamint 4. egyéb, a koncessziós szerződésben előrelátott esetekben. A koncessziós jogviszony a megszakadás okainak megszűntével folytatódik. Megszakadás esetére vonatkozó jogokról és kötelezettségekről a felek a koncessziós szerződésben egyeznek meg.⁸⁹⁾ Ezzel szemben, a megszűnés végleges a következő esetekben: 1. a koncessziós szerződés megszűnésével; 2. a koncesszió visszavásárlásával; 3. a koncesszió elvételével (megvonásával); 4. a koncessziós vállalat csődjével vagy felszámolásával; 5. ha jogerős ítélettel megállapítják, hogy a koncesszió odaítélésének eljárása során, vagy a tárgyalások során bűncselekmény történt, amely azt eredményezte, vagy eredményezhette, hogy a koncessziót egy bizonyos kedvezményezettnek ítéljék oda; 6. a koncessziós szerződésben meghatározott más okokból. A koncessziós szerződés megszűnik az időtartam leteltével, amelyre kötötték és a szerződés felbontásával (a szerződésben, ill. törvényben meghatározott okból). Visszavásárlással szűnik meg, ha erre a szerződés lehetőséget nyújt, ill. kivételes esetben, közérdekben, a kisajátítás szabályai alapján, azonnali kártalanítás mellett piaci értéken. A koncesszió megvonásával, amennyiben a koncesszió kedvezményezettje egy évnél hosszabb ideig nem folytatja a koncessziós tevékenységet; nem tesz eleget a szerződésben vállalt kötelezettségeinek; a közbiztonság érdekében; ha a tevékenység veszélyezteti a környezetet és emberi egészséget és a

---

⁸⁴⁾ Id. 38. §.

⁸⁵⁾ Id. 39. §.

⁸⁶⁾ Id. 34. §.

⁸⁷⁾ Id. 35. §.

⁸⁸⁾ Id. 37. §.

⁸⁹⁾ Id. 40. §.

jogszabályok által előlátott intézkedések nem elegendőek ennek megakadályozására.⁹⁰⁾ A koncesszió megszűntével a létesítmények, üzemek, felszerelések, melyeknek rendes használatra alkalmasnak kell lenni, a köztársaság tulajdonába kerülnek.⁹¹⁾ Ha a koncessziós szerződés nem rendelkezik másként, akkor az értéknövekedés a köztársaság tulajdonát képezi.⁹²⁾

7.4. Munkajog

A munkajog területét is egy új törvény szabályozza, melynek itt most csak a befektetők számára legfontosabb rendelkezéseit ismertetem. Általános szabály: a törvény minden munkavállalóra vonatkozik, aki Szerbia (Vajdaság) területén munkát vállal, függetlenül állampolgárságától.⁹³⁾ Munkaviszonyt minden 15. életévét betöltött személy létesíthet.⁹⁴⁾ A munkaviszony írásban kötött munkaszerződéssel jön létre a munkavállaló és a munkáltató⁹⁵⁾ között határozott vagy határozatlan időtartamra.⁹⁶⁾ A szerződésben elő lehet írni legfeljebb hathónapos próbaidőt is, mely esetben a felmondási idő legalább 5 nap.⁹⁷⁾ A munkahét főszabályként 40 órás Szerbiában,⁹⁸⁾ az éves szabadság pedig főszabályként 20 napos.⁹⁹⁾ A szerb munkajog is ismeri a minimálbér intézményét, amely jelenleg munkaóránként nettó 49 dinár.¹⁰⁰⁾ A munkáltató által fizetett járulékok mértéke jelenleg: nyugdíjjárulék 22%, egészségbiztosítási járulék 12,3%, munkanélküliségi járulék 1,5%.¹⁰¹⁾ A munkáltató általános szabályként köteles kollektív szerződést kötni a munkavállalókkal.

Az előbbieken felsorolt általános kérdéseken kívül a külföldi befektetőket a gyakorlatban két kérdés szokta foglalkoztatni. Az egyik, hogy mik a külföldi munkaerő, szakemberek foglalkoztatásának feltételei. A másik pedig, hogy amennyiben hazai munkaerőt foglalkoztat, és esetleg átszervezésre kerül sor a cégnél, milyen módon eszközölhet leépítést, azaz, hogyan szüntetheti meg a munkaviszonyt. Az első kérdést illetően, a külföldi munkavállalóknak szükségük van Szerbiában munkavállalási engedélyre, amelyet 3–12 hónapos időszakra lehet kérelmezni a Köztársasági Munkapiaci Hivatalnál,¹⁰²⁾ Belgrádban, személyesen vagy levélben. A kérelem elbírálásának ideje néhány napot vesz igénybe, és

---

⁹⁰⁾ Id. 41. §.

⁹¹⁾ Id. 42. §.

⁹²⁾ Id. 31. §.

⁹³⁾ Zakon o radu (A munkaügyi törvény). A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye, 24/2005., 61/2005.), 2. §.

⁹⁴⁾ Id. 24. §.

⁹⁵⁾ A munkáltató nevében a társaság igazgatója vagy az igazgató által meghatalmazott személy írja alá.

⁹⁶⁾ Id. 30 és 31. §.

⁹⁷⁾ Id. 36. §.

⁹⁸⁾ Id. 50. §.

⁹⁹⁾ Id. 69. §.

¹⁰⁰⁾ Odluka o minimalnoj zaradi za period jul-decembar 2006. godine (A 2006. július-decemberi időszakra vonatkozó minimálberről szóló határozat). A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye, 58/2006.

¹⁰¹⁾ Zakon o doprinosima za obavezno socialno osiguranje (A kötelező társadalombiztosítási hozzájárulásokról szóló törvény) A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye, 84/2004., 61/2005.

¹⁰²⁾ Republički zavod za tržište rada (Köztársasági Munkapiaci Hivatal) honlapja <>.

az engedély lejártakor lehetőség van hosszabbításra.¹⁰³⁾ A munkavállalási engedélynek azonban feltétele a tartózkodási engedély. Kivételes esetekben, amikor a külföldi személy hosszú távú gazdasági együttműködés, műszaki együttműködés vagy külföldi befektetés kivitelezése alapján kapta a tartózkodási engedélyt, nincs szüksége munkaengedélyre.¹⁰⁴⁾

A munkaviszony megszűnését illetően a törvény tételesen felsorolja ennek eseteit. A munkaviszony megszűnik: 1. a határozott időre kötött, a határozott idő lejártával; 2. amikor a munkavállaló betölti 65. életévét, és legalább 15 éves nyugdíjbiztosítási idővel rendelkezik, ellentétes megállapodás hiányában; 3. a munkavállaló és a munkáltató közös megegyezésével; 4. a munkaszerződés felmondásával a munkavállaló vagy a munkáltató részéről; 5. 18 évnél fiatalabb munkavállaló esetében a szülő, illetve a gyám kérésére; 6. a munkavállaló halálával, valamint egyéb, a törvényben meghatározott ok miatt.¹⁰⁵⁾ A munkavállalónak jogában van felmondani a munkaviszonyát írásban 15 napos határidővel.¹⁰⁶⁾ A munkáltató azonban csak indokolt esetben mondhatja fel a munkaszerződést írásban, előzetes figyelmeztetést követően. Ezeket az eseteket a törvény felsorolja: 1. ha a munkavállaló nem valósít meg munkaeredményeket, illetve ha nincs meg a megfelelő tudása és képessége ahhoz a munkához, amelyet végez; 2. ha saját hibájából kifolyólag megsérti a szabályzatba vagy munkaszerződésbe foglalt munkakötelezettségét; 3. ha nem tiszteli a szabályzatban előírt munkafegyelmet, illetve ha viselkedéséből kifolyólag nem folytathatja munkáját; 4. ha bűncselekményt követ el a munkahelyén, vagy munkájával kapcsolatban; 5. ha a fizetetlen szabadság vagy a munkaviszony szünetelésének megszüntét követő 15 napon belül nem tér vissza munkahelyére; 6. ha visszaél azzal a jogával, hogy ideiglenes akadályoztatás miatt távol maradjon munkahelyétől; 7. ha megtagadja a törvény által előírt munkaszerződés- mellékletek aláírását; valamint ha 8. technológiai, gazdasági vagy szervezési változások miatt egy adott munka végzése iránti megszűnik az igény, vagy a végzendő munka mennyisége csökken.¹⁰⁷⁾ Külön védelmet biztosít a törvény a terhesség, szülési szabadság, illetve gyermekgondozás idejére, amikor is a munkavállalónak nem lehet felmondani a szerződését. Hasonló, kiemelt védelemben részesül a munkavállalók

---

¹⁰³⁾ Agencija za strana ulaganja i promociju izvoza – SIEPA (Külföldi Befektetések és Kivitelőszótörvény Ügynökség) <www.siepa.sr.gov.yu> tájékoztatója, 35.o.

¹⁰⁴⁾ S. MESSMANN és T. TAJTI, „Investing in South Eastern Europe”, European University Press, 2005., 973.old.

¹⁰⁵⁾ Zakon o radu (Munkaügyi törvény). A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye, 24/2005., 61/2005.), 175. §. A törvény felsorolja azokat az eseteket is, amikor a munkavállaló, illetve a munkáltató akaratán kívül szűnik meg a munkaviszony: (1) ha megszűnik a munkavállaló munkaképessége, (2) ha a törvény, bíróság vagy más szerv tiltja el bizonyos munkák végzésétől, (3) ha szabadságvesztés letöltése miatt több mint hat hónapig távol van a munkahelyétől, (4) ha olyan jellegű intézkedést szabtak ki a munkavállalóra, ami miatt több mint hat hónapig távol kell, hogy legyen munkahelyétől, (5) ha a munkáltató megszüntetik tevékenységét, a törvénnyel összhangban. Id. 176.§.

¹⁰⁶⁾ Id. 178. §.

¹⁰⁷⁾ Id. 179. §. Nem tekinthető azonban indokolt oknak a felmondás szempontjából: (1) betegségből, munkahelyi balesetből, vagy foglalkozási ártalomból eredő ideiglenes munkaképesség, (2) szülési szabadság, gyermekgondozási távollét, (3) katonai szolgálat, (4) politikai pártbeli vagy szakszervezeti tagság, nem, nyelv, nemzeti hovatartozás, származás, vallás, politikai vagy más meggyőződés, vagy a munkavállaló más személyes tulajdonsága, (5) a munkások képviselőiben történő tevékenység, (6) a munkavállaló szakszervezethez vagy illetékes szervhez jogvédelemért történő fordulása. Id. 183. §.

képviselője, akinek e tisztség ellátása alatt, illetve annak megszűnését követő egy évig nem lehet felmondani.¹⁰⁸⁾ Véleményem szerint a munkajogi szabályozás meglehetősen befektetőbarát, habár ennek ellenére a potenciális befektetőknek mindig ajánlatos előre megtervezni a munkaerőigényét.

7.5. Adó jog

A szerb adórendszer meglehetősen egyszerű és liberális. Általánosságban elmondható, hogy az adók a régió többi országához képest igen alacsonyak.

A szerbiai társasági adó a legalacsonyabb a¹⁰⁹⁾ Az üzleti évben (mely megegyezik a naptári évvel)¹¹⁰⁾ elért nyereség képezi az adó alapját¹¹¹⁾, melyre az adó mértéke mindössze 10%.¹¹²⁾ Az osztalékadó sem kirívóan magas: 20%. A társasági adóról szóló törvény több ösztönző rendelkezést is tartalmaz, melyek közül talán a legfontosabb, hogy az adóalany 10 évre mentesül a társasági adófizetési kötelezettség alól, ha legalább 600 millió dinárt fektet be Szerbiába, és legalább 100 alkalmazottat foglalkoztat főállásban. Bizonyos adókedvezményre jogosult pl. a befektető akkor is, ha fejletlen régiókban fektet be, és eleget tesz a törvényi feltételeknek, vagy ha koncessziós tevékenységet végez.¹¹³⁾

A személyi jövedelemadó sem sokkal magasabb, mindössze 14%¹¹⁴⁾ a bérjövodelemekre. Az egyéb jövodelemekre pedig általában 20%.¹¹⁵⁾ Itt is a naptári évben elért jövodelem képezi az adó alapját. Bérjövodelemek esetén a munkáltató kötelezettsége az adóelőleget levonni a bruttó jövodelemből. Ezenkívül még létezik egyfajta szociális adó is, az ún. éves jövodelemadó, melyet magánszemélyeknek akkor kell fizetniük, ha a Szerbiában és a világszerte elért össz-jövodelemük éves szinten meghaladja a szerbiai éves átlagfizetés négyszeresét (szerb állampolgárok esetében), illetve tízszeresét (külföldiek esetében). Ennek a speciális adónak a mértéke 10%. Itt meg kell említeni, hogy a kettős adózás elkerüléséről szóló egyezmény létezik Magyarország és Szerbia között.¹¹⁶⁾

---

¹⁰⁸⁾ Id. 187 és 188.§.

¹⁰⁹⁾ Agencija za strana ulaganja i promociju izvoza – SIEPA (Külföldi Befektetések és Kivitelőszóntőzö Ügynökség), Tájékoztató <>, 28. o., valamint Messmann–T. Tajti: Investing in South Eastern Europe, European University Press, 2005., 978. o.

¹¹⁰⁾ Zakon o porezu na dobit preduzeća (A vállalatok nyereségadójáról – társasági adó – szóló törvény). A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye, 25/2001., 80/2002., 43/2003., 84/2004.), 38.§.

¹¹¹⁾ Id. 6.§.

¹¹²⁾ Id. 39.§.S.

¹¹³⁾ Id. 50.§.

¹¹⁴⁾ Zakon o porezu na dohodak građana (A polgárok jövodelemére kirótt adóról – személyi jövodelemadó – törvény). A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye, 24/2001., 80/2002., 135/2004.), 16.§.

¹¹⁵⁾ Id. pl. 58.§.

¹¹⁶⁾ A Jugoszláv Szövetségi Köztársaság Hivatalos Közlönye – Nemzetközi Szerződések, 10/2001. Ezen kívül még a következő országokkal kötött Szerbia (illetve a volt Jugoszlávia) ilyen megállapodást: Albánia, Belgium, Belorusz, Bosznia és Hercegovina, Bulgária, Ciprus, Cseh Köztársaság, Dánia, Egyesült Királyság, Egyiptom, Finnország, Franciaország, Ghána, Hollandia, Horvátország, Irán, Kína, Korea, Kuvait, Lengyelország, Lettország, Macedónia, Malajzia, Norvégia, Moldávia, Németország, Olaszország, Oroszország, Románia, Szlovákia, Szlovénia, Sri Lanka, Svájc, Svédország, Törökország és Ukrajna. Forrás: Pragrat Net.

Adójogi szempontból lényeges változást hozott, hogy az európai tendenciáknak megfelelően, Szerbiában is bevezették az áruforgalmi adót (ÁFA).¹¹⁷⁾ Az áruforgalmi adó tárgya Szerbiában áruk forgalma és szolgáltatásnyújtás, valamint áruk behozatala az országba.¹¹⁸⁾ Az ÁFA kötelezettje az, aki áruforgalommal és szolgáltatások nyújtásával foglalkozik. Az adó alapja az áru értéke (behozatalnál a vám és az illetékek is beleszámítandók az alapba).¹¹⁹⁾ Az általános adókulcs 18%. Ez alól kivétel a törvény által tételesen felsorolt áruk és szolgáltatások, melyekre 8%, illetve 0% az adókulcs.¹²⁰⁾

A fentiek mellett még két adónemet meg kell említeni. Az egyik a vagyoadó (ingatlanadó), melynek mértéke főszabályként az ingatlan értékének 0,4% éves szinten.¹²¹⁾ A másik pedig a jövedéki adó. A törvényben meghatározott egyes termékeket – kőolajszármazékok, dohánytermékek, alkohol, kávé és néhány, az üdítőgyártásnál használt alapanyag behozatala – jövedéki adó terhel.¹²²⁾

Ezen adónemeken kívül a befektetőknek számolniuk kell még a helyi adókkal, melyek községenként változnak, és amelyek közül a legjellemzőbb a telekhasználati díj. A tanulmány 9. részében részletesen foglalkozunk a helyi adókkal a legjelentősebb magyarlakta községekben.

7.6. Egyéb jogszabályok

A külföldi befektetésekkel nagyon sok jogszabály hozható kapcsolatba. Az egyik ilyen terület a csődjog. A *Fizetéseképtelenségi eljárásról szóló törvényt* 2004-ben hozták meg, sok szempontból megfelel a nemzetközi elvárásoknak.¹²³⁾ A törvényhozó célja természetesen az volt, hogy ezzel is biztonságosabbá és vonzóbbá tegye a befektetők számára a jogi és gazdasági környezetet. A magyar joghoz hasonlóan megkülönböztetjük azt az esetet, amikor a gazdasági társaság fizetéseképtelenség miatt szűnik meg, és amikor úgy szűnik meg, hogy vagyonából képes kielégíteni hitelezőit. Az előbbinél csődről beszélünk (*reorganizacija*) vagy felszámolásról (*bankrotstvo*), mely eseteket a csődtörvény szabályoz, az utóbbi pedig a végelszámolás (*likvidacija*), ami a társasági törvényben van szabályozva.¹²⁴⁾ A törvény szerint az adós (jogi személy vagy vállalkozó) fizetéseképtelen, ha az esedékessé válást követő 45 napon belül nem tudja fizetési kötelezettségét teljesíteni, vagy ha már 30 napja teljesen leállt fizetési kötelezettségeinek teljesítésével, vagy ha valószínűvé teszi, hogy nem lesz képes

¹¹⁷⁾ Ilić-Popov Gordana: *Zakon o porezu na dodatnu vrednost u Srbiji*. Poslovni zbornik, Beograd, 2005.

¹¹⁸⁾ *Zakon o porezu na dodatnu vrednost (A hozzáadott érték megadóztatásáról – ÁFA – szóló törvény)*. A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye, 84/2004., 86/2004., 61/2005., 3.§.

¹¹⁹⁾ *Id.* 19.§.

¹²⁰⁾ *Id.* 23.§. és 24.§.

¹²¹⁾ *Zakon o porezima na imovinu (A vagyoadóról szóló törvény)*. A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye, 26/2001., 135/2004.

¹²²⁾ *Zakon o akcizama (A jövedéki adóról szóló törvény)*. A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye 22/2001., 101/2005., 2.§.

¹²³⁾ *Zakon o stečajnom postupku (A fizetéseképtelenségi eljárásról szóló törvény)*. A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye, 84/2004. Lásd a Szerb Gazdasági Kamara honlapját <www.pks.co.yu>.

¹²⁴⁾ *Zakon o privrednim društvima (A gazdasági társaságokról szóló törvény)*. A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye, 125/2004., 347.§. et seq.

kötelezettségeit teljesíteni.¹²⁵⁾ A fizetéseképtelenségi eljárást, mely sürgősségi eljárásnak minősül, az adós székhelye szerint illetékes bíróságnál kezdeményezheti a hitelező vagy maga az adós.¹²⁶⁾ A csődvagyonba az adósnak az eljárás megindítása napján meglévő, teljes belföldi és külföldi vagyona beleszámít, valamint az a vagyon, amelyet az eljárás folyamán szerez. Az eljárás megindítását követően kinevezik a felszámolási biztost, valamint létrehozzák a hitelezői közgyűlést, amely eldönti, hogy felszámolják az adóst, vagy csődeljárás¹²⁷⁾ alá vonják.¹²⁸⁾ Felszámolás esetére a hitelezők kielégítésének sorrendjét a magyar joghoz hasonlóan a szerb törvény is szabályozza. Először az eljárás költségeit kell kielégíteni, ezt követik a bérek és járulékok, majd a közterhek következnek, és végül az egyéb hitelezők.¹²⁹⁾

Egy másik fontos gazdasági jogintézmény a lízing. Mindenekelőtt meg kell említenem, hogy az egyik legnagyobb gondot a Vajdaságban a gazdasági infrastruktúra elavultsága jelenti, habár Szerbia más részein a helyzet ebből a szempontból talán még sokkal rosszabb. A nyolcvanas években még igen modernnek számító gépsorok és más gyártási kapacitások mára már meglehetősen elavultak, ugyanis az utóbbi néhány évtizedben igen gyors technológiai fejlődés zajlott le világszerte. Egy nagyon praktikus és más országokban már bevált módszer, a lízing, segítségével a befektetők relatív kis tőkebefektetéssel megújíthatják a termelőkapacitásokat. Szerbiában a *Pénzügyi lízingről szóló új törvényt* 2003-ban hozták meg, és a lízing még meglehetősen új intézménynek számít. A törvény alapján a lízingbe adó egy jogi személy, a lízing cég, mely beszerzi a lízingbe vevő számára szükséges dolgot, azon tulajdonjogot szerevezve. Lízing tárgy Szerbiában nem lehet ingatlan, csak ingóság (gépek, felszerelés, gépjárművek stb.). Ezt a dolgot azután használatba adja a lízingbe vevőnek. A lízingbe vevő lehet jogi és természetes személy is. A lízingbe vevő nem szerez tulajdonjogot a lízing tárgya felett a szerződés időtartama alatt. A törvény szabályozza a lízing legrövidebb időtartamát is, ami nem lehet kevesebb két évnél. Ez a gyakorlatban rendszerint kettőtől öt év. A szerződési időtartam lejártá után a lízingbe vevő választhat, hogy visszaadja-e a lízingelt dolgot, vagy megtartja, és egyúttal megszerzi a dolog tulajdonjogát is, és egy bizonyos, kialakított, kölcsönösen elfogadott árat fizet a lízingbe adónak.¹³⁰⁾

Szerbiában a törvény lehetőséget nyújt szabadkereskedelmi zónák létrehozására.¹³¹⁾ Sajnos, a törvény alapján eddig létrehozott szabadkereskedelmi övezetek sorra szűnnek meg, ugyanis nem tudnak eleget tenni a törvényben

---

¹²⁵⁾ Zakon o stečajnom postupku (A fizetéseképtelenségi eljárásról szóló törvény). (A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye, 84/2004., 2. §.

¹²⁶⁾ Id. 8.§. és 29.§. Kivételes esetekben az adóhivatal vagy az ügyészség is kezdeményezheti. Id. 40.§.

¹²⁷⁾ Amennyiben csődeljárás alá vonják az adóst, a részletes átszervezési tervet a fizetéseképtelenségi eljárás megindításától számított 90 napon belül át kell adnia a bíróságnak. Id. 130.§.

¹²⁸⁾ A szavazatok arányosak a követelések nagyságával. Id. 22.§.

¹²⁹⁾ Id. 35.§.

¹³⁰⁾ Zakon o finansijskom lizingu (A pénzügyi lízingről szóló törvény). A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye, 55/2003., 61/2005., valamint: Finansijski lizing u Srbiji. Tájékoztató: <www2.ffc.org/seed/o_lizingu.html>.

¹³¹⁾ Habár a törvény csak a szabadkereskedelmi zóna kifejezést használja, ezek gyakorlatilag vámszabad-övezetek.

előírt feltételeknek, ami gyakorlatilag csak annyi, hogy profitot termeljenek.¹³²⁾ Jelenleg Vajdaság területén két ilyen zóna működik, az egyik Szabadkán, a másik pedig Nagybecskerekén. Itt meg szeretnénk említeni, hogy az Európai Unió számít Szerbia legnagyobb kereskedelmi partnerének. Az Unió 2000-ben egy kedvező elbírálási rendszert hagyott jóvá Szerbia számára az EU piacára való kivittelt illetően öt évre, ami vámok és mennyiségi korlátozások nélküli kivittelt jelent, kivéve bizonyos textiltermékeket, bort, halat, húsokat, amelyekre kvóták vannak (ill. a textilt illetően voltak) előírva. (A textilkiviteli kvótát (korlátozást) egy 2005. májusi egyezmény szüntette meg.¹³³⁾ A térség más országait illetően, Szerbiának jelenleg Bosznia-Hercegovinával, Moldáviával, Horvátországgal, Albániával, Bulgáriával, Macedóniával és Romániával van hatályos szabadkereskedelmi egyezménye.¹³⁴⁾ Ezek a szerződések a 2001-es Brüsszeli Stabilitási Memorandum eredményeként jöttek létre. Jelenleg egy multilaterális szerződés kidolgozása folyik, mely ezeket a kétoldalú egyezményeket váltaná fel a régióban.¹³⁵⁾ Szerbiának Oroszországgal is van hatályos szabadkereskedelmi egyezménye, amelyből származó potenciális lehetőségeket elemzők szerint még nem használt ki megfelelően.¹³⁶⁾ Az Egyesült Államoktól Szerbia 2003 decemberében nyerte el az ún. *normal trade relations* (rendes kereskedelmi kapcsolatok) státuszt, ami a korábbi *most favored nation* (legnagyobb kedvezményes elbánás), státusznak felel meg, amivel megszűnt a Szerbiából származó árúk vámszempontból hátrányos megkülönböztetése. A valódi fellendülést azonban a 2005-ben elnyert 4650 különböző árura vonatkozó GSP vámkedvezmény rendszer jelentette.¹³⁷⁾ A vámmentes kivitel főleg az ipari és mezőgazdasági termékeket érinti. Feltétel, hogy az árú közvetlenül Szerbiából legyen leszállítva, és legalább 35% értékben itt is legyen előállítva.¹³⁸⁾

Végül még néhány olyan új jogszabályt, melyek a befektetők számára fontosak lehetnek. Az egyik ilyen az új értékpapír törvény, amely szabályozza az értékpapírok kibocsátásának módját és feltételeit, a velük való kereskedelem feltételeit, az értékpapírpiacot, a piaci résztvevőkre vonatkozó szabályokat, valamint a központi nyilvántartóra és az értékpapír-bizottságra vonatkozó szabályokat.¹³⁹⁾ A közbeszerzési törvény is egy meglehetősen új törvény, mely a gazdaságosság, hatékonyság és megkülönböztetés-mentesség elvei alapján készült.¹⁴⁰⁾ A szellemi alkotások joga terén is több új jogszabály született, melyhez

---

¹³²⁾ Zakon o slobodnim zonama (A szabad zónákról szóló törvény). A Jugoszláv Szövetségi Köztársaság Hivatalos Közlönye, 81/1994., 101/2005.

¹³³⁾ A Szerb Gazdasági Kamara honlapja <portal.komora.net/pksweb/servlet/pksweb.XMLProcesor?i_sys=pks&i_xml=a10&i_xsl=s67002&i_pagenunder=1&i_numberrecords=5>.

¹³⁴⁾ Forrás: Paragraf Net.

¹³⁵⁾ A Szerb Gazdasági Kamara honlapja <portal.komora.net/pksweb/servlet/pksweb.XMLProcesor?i_sys=pks&i_xml=a10&i_xsl=s67003&i_pagenunder=1&i_numberrecords=5>.

¹³⁶⁾ Uo.

¹³⁷⁾ Generalized system of preference.

¹³⁸⁾ A Szerb Gazdasági Kamara honlapja <portal.komora.net/pksweb/servlet/pksweb.XMLProcesor?i_sys=pks&i_xml=a10&i_xsl=s67003&i_pagenunder=1&i_numberrecords=5>.

¹³⁹⁾ Zakon o tržištu hartija od vrednosti i drugih finansijskih instrumenata (Értékpapírpiacról és más pénzügyi eszközökről szóló törvény). A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye, 47/2006.

¹⁴⁰⁾ Zakon o javnim nabavkama (A közbeszerzésekről szóló törvény). A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye, 39/2002., 43/2003.

a szerzői jogok és rokonjogok¹⁴¹⁾, a védjegyjog¹⁴²⁾, árujelzők¹⁴³⁾, használati minták¹⁴⁴⁾, szabadalmak¹⁴⁵⁾, félvezetők topográfiai oltalma¹⁴⁶⁾ és egyébek tartoznak. Itt még meg kell említeni, hogy Szerbia tagja a Szellemi Tulajdon Világszervezetének (WIPO).¹⁴⁷⁾ Emellett nemrég hozták meg a verseny törvényt, mely kidolgozásánál elsősorban az európai standardokat vették figyelembe.¹⁴⁸⁾ Szerbiában új nemzetközi magánjogi törvény is született nemrég.¹⁴⁹⁾ És végül meg szeretnénk említeni, hogy nemrég lépett életbe a választott-bíráskodásról szóló törvény, mely a korábbi jogszabályhoz képest átfogóan rendez minden választott-bíráskodással kapcsolatos kérdést. Ugyanakkor meg kell említenem, hogy Szerbiában a választott-bíráskodásnak nagy hagyománya és gyakorlata van az üzleti életben, melynél nagy szerepet játszanak a gazdasági kamarák.¹⁵⁰⁾ Szerbia részese a külföldi választott-bírói határozatok elismeréséről és végrehajtásáról szóló az 1958. évi New York-i konvenciónak.

7.7. Privatizáció

A privatizációt nyilvános versenytárgyalások és árverések útján hajtja végre az állami Privatizációs Ügynökség.¹⁵¹⁾ A legfontosabb jogi háttér az új *Privatizációs törvény*¹⁵²⁾ jelenti, de azoknak a befektetőknek, akik a privatizáció útján szeretnének Szerbiában befektetni, érdemes a privatizációhoz kapcsolódó összes jogszabályt részletesen áttanulmányozni.¹⁵³⁾ Maga a privatizációs eljárás gyakorlatilag a privatizáció kezdeményezésével kezdődik, amit maga a vállalat, vagy az illetékes minisztérium kezdeményez.¹⁵⁴⁾ Ezt követi a privatizációs szándék nyilvánosságra hozatala. Miután a befektetők nyilatkoznak, hogy érdekeltek a privatizálni kívánt vagyon megszerzésében, megtörténik a versenytárgyalás vagy

---

¹⁴¹⁾ Zakon o autorskim i srodnim pravima (A szerzői és rokonjogokról szóló törvény). Szerbia és Montenegró Hivatalos Közlönye 61/2004.

¹⁴²⁾ Zakon o žigovima. (A védjegyekről szóló törvény) Szerbia és Montenegró Hivatalos Közlönye 61/2004., 7/2005.

¹⁴³⁾ Zakon o oznakama geografskog porekla (A földrajzi eredetjelzőkről – árujelzőkről – szóló törvény). Szerbia és Montenegró Hivatalos Közlönye, 20/2006.

¹⁴⁴⁾ Zakon o pravnoj zaštiti dizajna (A használati minták védelméről szóló törvény). Szerbia és Montenegró Hivatalos Közlönye, 61/2004.

¹⁴⁵⁾ Zakon o patentima (A szabadalmakról szóló törvény). Szerbia és Montenegró Hivatalos Közlönye, 32/2004., 35/2004.

¹⁴⁶⁾ Zakon o zaštiti topografija integrisanih kola (A félvezetők topográfiai oltalmáról szóló törvény). Szerbia és Montenegró Hivatalos Közlönye, 61/2004.

¹⁴⁷⁾ Lásd: WIPO honlapja <http://www.wipo.int/members/en/details.jsp?country_id=189&country_code=CS>.

¹⁴⁸⁾ Zakon o zaštiti konkurencije (A versenyvédelemről /tisztességes piaci verseny/ szóló törvény). A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye, 79/2005.

¹⁴⁹⁾ Zakon o rešavanju sukoba zakona sa propisima drugih zemalja (Nemzetközi magánjogi törvény). A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye, 46/2006.

¹⁵⁰⁾ Zakon o arbitraži (A választottbíráskodásról szóló törvény). A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye, 46/2006.

¹⁵¹⁾ Agencija za privatizaciju (Privatizációs Ügynökség). Honlap: <www.priv.yu>.

¹⁵²⁾ Zakon o privatizaciji (A privatizációról szóló törvény). A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye, 45/2005.

¹⁵³⁾ Ezek a jogszabályok megtalálhatóak a Privatizációs Ügynökség honlapján: <www.priv.yu>.

¹⁵⁴⁾ Zakon o privatizaciji (A privatizációról szóló törvény). A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye, 45/2005., 16.§.

árverés útján történő értékesítés meghirdetése. A versenytárgyalás vagy árverés lebonyolítását a szerződés kidolgozása követi a vásárlóval.¹⁵⁵⁾ A legvonzóbb vállalatok többsége azonban már elkelt az elmúlt néhány évben, ezeket olyan nagy cégek szereztek meg, mint a Philip Morris, British American Tobacco, Lukoil, Henkel, Lafarge stb. Ennek ellenére azért még jócskán maradt magánosításra váró cég a Vajdaságban.¹⁵⁶⁾

Befektetési lehetőségek és befektetés-ösztönzés a vajdasági magyar (abszolút és relatív többségű) önkormányzatoknál

Tartományi szinten a befektetések ösztönzése érdekében Vajdaságban a Tartományi Kormány 2004-ben létrehozta a *Vojvodina Investment Promotion* Alapot (VIP).¹⁵⁷⁾ Az Alap feladatai közé tartozik többek között a befektetések Vajdaságba vonzása, tanácsadás a befektetéseknél és cégalapításoknál, mely tevékenységhez kapcsolódóan tanulmányokat dolgoz ki, a gazdasággal kapcsolatos adatokat dolgoz fel, kutatási és promóciós tevékenységet végez, valamint vásárokon és konferenciákon vesz részt a tartományi befektetési lehetőségeket népszerűsítve. Az Alap székhelye Újvidéken a J. J. Zmaj utca 4. szám alatt található.¹⁵⁸⁾ Az alábbiakban a magyar többségű (relatív vagy abszolút) önkormányzatoknál felmerülő befektetési lehetőségeket vázoljuk röviden.

Ada községben nemrég hoztak létre egy 150 hektár nagyságú ipari zónát, mely teljes infrastruktúrával (utak, villanyáram, gáz, vízvezeték, csatorna, telefon) és a szükséges tervekkel, valamint szabályozási iratanyaggal rendelkezik. Az önkormányzat jelenleg ennek a területnek 35 hektárnyi részével rendelkezik, melyet a befektetés nagyságától és a foglalkoztatottak számától függően kedvezményesen használatba ad (hosszú távú bérleti szerződéssel 99 évre) a hazai és külföldi befektetőknek.¹⁵⁹⁾ A befektetőknek nyújtott kedvezmény: az egyszeri területrendezési díj és a vállalatalapítással kapcsolatos, az önkormányzatnak fizetendő illetékek elengedése. Mindezek mellett a befektetőknek csak az éves telekhasználati díjat kell fizetniük. Az önkormányzat ezenkívül még szavatolja, hogy minden szükséges engedélyt 60 napon belül megad.¹⁶⁰⁾

Kishegyes községben is létezik többek között egy infrastruktúrával rendelkező gazdasági zóna, mely egy jogi személy tulajdonában van. Az ipari és egyéb létesítményekhez szükséges községi tervek megvannak. A befektetőknek ebben

¹⁵⁵⁾ Vojvodina Investment Promotion Alap honlapja <www.vip.org.yu/qa.htm>.

¹⁵⁶⁾ A Privatizációs Ügynökség honlapján egy kitűnő adatbázis található a privatizáció alatt levő, illetve a már privatizált vállalatokról, mely adatbázisnak kategóriánkénti keresési lehetősége is van: <www.priv.yu>.

¹⁵⁷⁾ Odluka o osnivanju fonda za podršku investicija u Vojvodini „Vojvodina Investment Promotion – VIP” (A Vajdaságba történő befektetések ösztönzését szolgáló alap „Vojvodina Investment Promotion – VIP” létrehozásáról szóló határozat). Vajdaság Autonóm Tartomány Hivatalos Közlönye, 14/2004.

¹⁵⁸⁾ Vojvodina Investment Promotion Alap honlapja <www.vip.org.yu>.

¹⁵⁹⁾ A fennmaradó területből 40 hektár már be van építve, 75 hektár pedig magántulajdonban van.

¹⁶⁰⁾ Forrás: telefoninterjú Koós Sándorral, Ada község önkormányzatának menedzserével, elérhetősége: 00 381 24 852 106, <jkpstandard@tippnet.co.yu>, valamint a Vojvodina Investment Promotion Alap honlapja <www.vip.org.yu/ada.htm>.

a községben körülbelül 30 napos ügyintézési idővel kell számolniuk. A helyi adókat, illetékeket illetően itt is létezik telekhasználati díj, valamint területrendezési díj. A befektetők mentesülhetnek a telekrendezési díj alól, ha megegyeznek a közzállalattal, hogy a számukra szükséges infrastruktúrát maguk biztosítják.¹⁶¹⁾

Magyarkanizsa községben, Horgos településnél található egy ipari zóna, mely Horgos település tulajdonában van, és melynek bérlete 25 évet meghaladó időszakra lehetséges. A terület sajnos nem rendelkezik fejlett infrastruktúrával, de erre potenciálisan megvan a lehetőség. A szükséges engedélyek és ügyintézés ideje 60 nap.¹⁶²⁾ Ezenkívül természetesen más befektetési lehetőségek is vannak a községben. A helyi adók közül a községben létezik mind a telekhasználati, mind a területrendezési díj, melyek mértéke függ a terület nagyságától és kommunális ellátottságától.¹⁶³⁾ Az önkormányzat tervezi a befektetők részére kedvezmények bevezetését a következő évtől¹⁶⁴⁾, mely a telekrendezési járulék csökkentésében nyilvánulna meg.¹⁶⁵⁾

Szabadkán több gazdasági zóna is található, melyek infrastrukturálisan jól felszereltek.¹⁶⁶⁾ Mivel a zónák egy része magánkézben van, egy része pedig állami tulajdonban, amit az önkormányzat kezel, a befektetők vagy a magánszemély tulajdonostól szerezhetnek tulajdonjogot egy adott területre a zónákon belül, vagy az önkormányzattól bérelhetik ezt 99 éves időszakra.¹⁶⁷⁾ A községben a befektetőknek telekhasználati és területrendezési díjat kell fizetniük. A polgármester, amennyiben a befektetés fontos a község számára, a díj egy részét (legfeljebb 25%-át) a befektető kérésére elengedheti. Szabadka község október elején gazdaságfejlesztési irodát fog nyitni¹⁶⁸⁾ az új városháza épületében, ahol a befektetők egy helyen kaphatnak felvilágosítást a befektetési lehetőségekkel kapcsolatban, valamint egy helyen intézhetik a befektetéssel kapcsolatos összes adminisztratív ügyet.¹⁶⁹⁾

Topolyán két helyszínt jelöltek ki gazdasági fejlesztésekre, egyet pedig turisztikai fejlesztésre. Ezek nagyobb része önkormányzati tulajdonban van, egy kis részük magántulajdonban. Az önkormányzati tulajdonban levő telkeket 99 évre lehet bérbe venni. A fejlesztéshez szükséges önkormányzati tervek egy része már létezik. A szükséges engedélyek beszerzésének ügyviteli ideje 90 nap.¹⁷⁰⁾ Telekhasználati díj létezik, de az önkormányzattal való egyeztetést kö-

---

¹⁶¹⁾ Forrás: Vojvodina Investment Promotion Alap honlapja <www.vip.org.yu/maliidjos.htm>, valamint telefoninterjú Baranyi Szilárddal, Kishegyes község önkormányzata, elérhetősége: 00 381 024 731 427.

¹⁶²⁾ Vojvodina Investment Promotion Alap honlapja <www.vip.org.yu/kanjiza.htm>.

¹⁶³⁾ Például Kanizsa községben a telekhasználati díj egy kereskedő részére 1000 dinár, a telekrendezési díj pedig átlag négyzetméterenként 420 dinár évente.

¹⁶⁴⁾ A tanulmány 200ban készült (szerk.)

¹⁶⁵⁾ Forrás: Vadász Kávai Piroška, a Kanizsai Községi Tanács vállalkozással megbízott tagja, elérhetősége: <kavai@kanjiza.co.yu>.

¹⁶⁶⁾ A gazdasági zónákról részletes információ található a magyarkanizsia Városrendezési Hivatal honlapján: <www.urbansu.co.yu/imapa_hu.php>.

¹⁶⁷⁾ Vojvodina Investment Promotion Alap honlapja <www.vip.org.yu/subotica.htm>.

¹⁶⁸⁾ 2007-ben

¹⁶⁹⁾ Forrás: Interjú Milovanović Majával, Szabadka község önkormányzatának projektum-fejlesztésért és nemzetközi együttműködésért felelős szakmunkatársával, elérhetősége: <maja.milodanovic@subotica.co.yu>.

¹⁷⁰⁾ Vojvodina Investment Promotion Alap honlapja <www.vip.org.yu/backatopola.htm>.

vetően, a befektetés jellegétől és jelentőségétől függően, elengedésére lehetőség van.¹⁷¹⁾

Zentán két területet jelöltek ki gazdasági hasznosításra, melyek állami tulajdonban vannak. Ezek hosszú távú bérletére lehetőség van. Habár rendelkeznek alapvető infrastruktúrával, pontosan kidolgozott községi tervek még nincsenek e területekre.¹⁷²⁾ A községben létezik telekhasználati díj, melynek mértéke, a többi önkormányzathoz hasonlóan, függ a telek rendeltetésétől, rendezettségének mértékétől és fokától, a településbeli fekvésétől, a társadalmi élet-színvonal építményeivel való felszereltségétől, valamint a városközponttal és egyéb településbeli tartalmakkal való összeköttetéstől. A község tervezi, hogy a befektetők számára bizonyos kedvezményeket vezet be.¹⁷³⁾

A fent említett helyi adónemek mellett a befektetőknek számolniuk kell még cégtábla- kifüggesztési díjjal is, ami községenként változik.

Összefoglaló

Szerbia felismerte, hogy a nem megfelelő jogi szabályozás és környezet csökkenti a külföldi befektetési kedvet, és ezért, mint láthattuk, az utóbbi néhány évben átfogó jogalkotási reformba kezdett, mely során a jól bevált nyugati modelleket követi. Ezen új törvények jelzésértékűek lehetnek a befektetők számára, mivel egyértelműen az a céljuk, hogy a piacgazdaságot megerősítsék. Mindezek mellett azonban szükség van a jogszabályok gyakorlati végrehajtásának megfelelő biztosítására, és egy egységes gyakorlat kialakítására a végrehajtó és bírói szerveknél. Ebből a szempontból fontosnak tartjuk, hogy a politikai és gazdasági környezetet kezd stabilizálódni. Ez a tendencia mindinkább igaz a köztársaság északi tartományára, Vajdaságra. A rendszerváltás kezdeti éveire jellemző gazdasági bizonytalanságot egy alapos makrogazdasági politika kezdi felváltani, valamint a piacgazdaság és a magánszektor igényeinek megfelelő jogi, szabályozási és intézményi rendszer is kialakulóban van.¹⁷⁴⁾ A privatizáció is már jórészt lezajlott, és a pénzügyi szektor is kezd megszilárdulni Szerbiában. A fentiekben láthattuk, hogy ehhez a jogszabályi háttér már biztosítva van. A törvényszintű jogszabályok részletes végrehajtási rendeletei azonban némely területen még hiányoznak, valamint a gyakorlati végrehajtásukat illetően is egy kis időre van szükség, hogy kialakuljon egy egységes alkalmazási gyakorlat.

A potenciális külföldi befektetőknek nem szabad meglepedezniük arról, hogy Vajdaság igen jó lehetőségeket nyújthat, elsősorban földrajzi fekvése, valamint jól képzett és olcsó munkaereje miatt. Ezenkívül a külföldi befektetők szerbiai viszonylatban relatív jó infrastruktúrát találnak itt, amin felül a Vajdaságban rejlő piaci potenciálok megszerzése is motiválhatja a befektetőket. A magyar befektetők növelhetik hatékonyságukat azzal, hogy a munkaintenzív beruházásaikat a határhoz közel, Vajdaságba helyezik át. Ezzel az európai piacon növelhetik hatékonyságukat és hosszú távú nemzetközi versenyképességüket, és így stratégiai előnyhöz juthatnak az európai, illetve a világpiacon.

¹⁷¹⁾ Forrás: telefoninterjú Babi Attilával (Topolya község önkormányzata), elérhetősége: 00 381 24 715 899.

¹⁷²⁾ Vojvodina Investment Promotion Alap honlapja <www.vip.org.yu/senta.htm>.

¹⁷³⁾ Forrás: telefoninterjú Matykó Árpáddal, Zenta Község Önkormányzata, elérhetősége: <naplata@zenta-senta.co.yu>.

¹⁷⁴⁾ Jó ütemben folynak a tárgyalások a Világkereskedelmi Szervezettel is.

TEMATIKUS BIBLIOGRÁFIA A REGIONÁLIS FEJLESZTÉSI TANUL- MÁNYOKHOZ

Vajdaság természetföldrajzi adottságai

1. Projekat regionalnog plana razvoja AP Vojvodine. Izvršno veće AP, Novi Sad, 2003. (Vajdaság AT regionális fejlesztési tervének projektuma)
2. Duna–Körös–Maros–Tisza Regionális Együttműködés. Eurorégió kiadványa, 2002.
3. Gulyás László: A Vajdaság gazdasági életének jellemzői az első Jugoszláv Állam keretei között. Határok és az Európai Unió. Nemzetközi Földrajzi Tudományos Konferencia, Szeged, 2002. KONFERENCIAKÖTET
4. Dr. Katona Edit: A társadalmi kommunikáció és marketing lehetőségek a régiókban. Agrár- és Élelmiszeripari Marketing Klub, 2002.
5. Trivković, Milan: Regionalizálódás Szerbiában különös tekintettel a Vajdaság helyzetére. Tér és Társadalom – Az MTA Regionális Kutatások Központja folyóirata, XVII. évfolyam, Győr, 2003.
6. Az egész élethosszon át tartó tanulás és az infokommunikációs technológiák együttes alkalmazásának a nemzetközi, a magyarországi helyzete és a jövőbeli fejlődés lehetősége. Nemzeti Szakképzési Intézet, Budapest, 2004.
7. Statistički godišnjak Srbije 2005. Beograd (Szerbia statisztikai évkönyve 2005)
8. Popis 2002, Beograd (Népszámlálás 2002)
9. weboldalak:
[Http://www.pointernet.pds.hu](http://www.pointernet.pds.hu)
[Http://www.vojvodina.com](http://www.vojvodina.com)
[Http://www.vojvodina.sr.gov.yu](http://www.vojvodina.sr.gov.yu)
[Http://www.fondnps.org.yu](http://www.fondnps.org.yu)
[Http://www.vajdasag.lap.hu](http://www.vajdasag.lap.hu)
[Http://www.vajdasagma.info](http://www.vajdasagma.info)
[Http://www.azuzlettars.hu](http://www.azuzlettars.hu)
A térképek forrása: [Http://lib.utexas.edu/maps](http://lib.utexas.edu/maps)

A határ menti települések társadalom- és gazdaságföldrajza

1. Projekat regionalnog plana razvoja AP Vojvodine. Izvršno veće AP, Novi Sad, 2003. (Vajdaság AT regionális fejlesztési tervének projektuma)
2. Abonyiné Palotás Jolán: Szeged társadalom-földrajzi nézőpontból. Szeged, 2004.
3. Bartha László: Uniós határok és a logisztika szerepe. Nemzetközi Földrajzi Tudományos Konferencia. Szeged, 2002.
4. Befektetési kézikönyv. Most–Híd. Szabadka, 2005.

5. Boros Lajos: A határmentiség hatása a turizmusra. Nemzetközi Földrajzi Tudományos Konferencia. Szeged, 2002.
6. Todorović, Marina: Agricultural transformation of border areas in Serbia and the proposal of crossborder cooperation. Nemzetközi Földrajzi Tudományos Konferencia. Szeged, 2002.
7. Molnár Judit: A határvidékek társadalomföldrajzi vizsgálatának néhány módszertani kérdése. Nemzetközi Földrajzi Tudományos Konferencia. Szeged, 2002.
8. Szónoky Miklósné: A határmenti térség lehatárolásának elméleti kérdései. Nemzetközi Földrajzi Tudományos Konferencia. Szeged, 2002.
9. Statistički godišnjak Srbije 2005. (Szerbia statisztikai évkönyve 2005)
10. weboldalak:
[Http://www.vojvodina.com](http://www.vojvodina.com)
[Http://www.vojvodina.sr.gov.yu](http://www.vojvodina.sr.gov.yu)
[Http://www.vajdasag.lap.hu](http://www.vajdasag.lap.hu)
[Http://www.vajdasagma.info](http://www.vajdasagma.info)

Szerbia és Vajdaság demográfiai mutatói

1. Statistički godišnjak Srbije i Crne Gore 2004. Zavod za statistiku Srbije i Crne Gore. Beograd, 2004. (Szerbia és Montenegró statisztikai évkönyve 2004)
2. Statistički godišnjak Jugoslavije 2002. Savezni zavod za statistiku, Beograd, 2002. (Jugoszlávia statisztikai évkönyve 2002)
3. Statistički godišnjak Jugoslavije 2001. Savezni zavod za statistiku, Beograd, 2001. (Jugoszlávia statisztikai évkönyve 2001)
4. Opštine u Srbiji. Savezni zavod za statistiku. Beograd, 1999. (Szerbiai községek).
5. Petrov B.: Dokumentat o Vojvodini od 1989 do 2000. Forum, Újvidék, 2002. (Dokumentumok Vajdaságról 1989-től 2000-ig)
6. Duna–Körös–Maros–Tisza Eurorégió. Regionális együttműködés. Euroregion számokban. Szeged, 2002.
7. Saopštenje SN 30. Republički zavod za informatiku i statistiku, Beograd, 2002. (Közlemény, 30. füzet).
8. Saopštenje SN 31. Republički zavod za informatiku i statistiku, Beograd, 2002. (Közlemény, 30. füzet)
9. Bilten – prvi rezultati popisa stanovništva 2002. Republički zavod za informatiku i statistiku, Beograd (A Szerb Köztársaság 2002. évi népszámlálásának első eredményei)
10. Mirnics Károly: Demográfiai jellemzők, társadalmi mutatók. In: Vajdasági marasztaló. Magyarságkutató Tudományos Társaság, Szabadka, 2000.
11. Gábrity Molnár Irén: A jugoszláviai magyarok vándormozgalmának okai és méretei. In: Fészekhagyó vajdaságiak. Magyarságkutató Tudományos Társaság, Szabadka 2001.
12. Fészekhagyó vajdaságiak. A kötet táblázatos mellékletei. Magyarságkutató Tudományos Társaság, Szabadka, 2001.
13. Kocsis Károly: A Vajdaság és a magyar lakossága etnikai térszerkezetének közelmúltja és jelene. Kézirat, készült 2002-ben a Határon Túli Magyarok Hivatalának támogatásával, része Az önálló vajdasági magyar felsőoktatás intézmény megvalósíthatósági tanulmány kéziratának, melyet a Magyarságkutató Tudományos Társaság (Szabadka) koordinált a Határon Túli Oktatás Programirodával (Budapest).
14. Gábrity Molnár Irén: A fiatal értelmiségképzés lehetőségei. In: Holnaplátók. Magyarságkutató Tudományos Társaság, Szabadka, 2002.

15. Mirnics Károly: Nemzeti kisebbségből szórványnépesség. In: Kisebbségi létjelenségek. Magyarágkutató Tudományos Társaság, Szabadka, 2003.

Életminőség – humánháttér

1. Allart: Having, Loving, Being. An alternative to the Swedish Model of Welfare Research (Utasi 2006).

2. Boda ZS. – Gulyás Á. – Matolay R.: A fenntartható gazdasági jólét mutatója (ISEW). ÖKO, IV/2–3., Budapest, 1993.

3. Csáki Cs.: Mezőgazdasági rendszerek tervezése és prognosztizálása. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1982.

4. Csíkszentmihályi M.: És addig éltek, amíg meg nem haltak: a mindennapok minősége. Kulturtrade, Budapest, 1998.

5. Fekete Zs.: Életminőség-koncepciók, definíciók, kutatási irányok. In: Utasi Á. (szerk.) 2006: A szubjektív életminőség forrásai: biztonság és kapcsolatok. MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest, 2006.

6. Freeman A. M., R. H. Haveman, A.V. Kneese: The Economics of Environmental Policy, Wiley, New York, 1973.

7. Hicks, H. A.: The Inequality-Adjusted Human Development Index. A Constructive Proposal. World Development, vol. 25., 1997.

8. Husz Ildikó: Az emberi fejlődés indexe. Szociológiai Szemle, 2001/2., 2001.

9. Jarett H. (ed.): Environmental Quality in a Growing Economy. John Hopkins University Press, Baltimore, 1996 (K. Boulding: The economics of the coming spaceship Earth).

10. Kozma F.: Ökonómia és ökológia. Közgazdasági szemle, 92/4.

11. Kopp M.–Pikó B.: Az egészséggel kapcsolatos életminőség pszichológiai, szociológiai és kulturális dimenziói. In: Kopp M. – Kovács M. (szerk.) A magyar népesség életminősége az ezredfordulón. Semmelweis Kiadó, Budapest, 2006.

12. Kovács J.: Életminőség a bioetika nézőpontjából. Elméleti problémák. In: Kopp M.–Kovács M. (szerk.) A magyar népesség életminősége az ezredfordulón. Semmelweis Kiadó, Budapest, 2006.

13. Kopp M.–Kovács M. (szerk.) A magyar népesség életminősége az ezredfordulón. Semmelweis Kiadó, Budapest, 2006.

14. Maslow, A.: A lét pszichológiája felé. Ursis Libris, Budapest, 2006.

15. Neumayer, E.: The Human Development Index and Sustainability. A Constructive Proposal. Ecological Economics, 39., 2001.

16. Nijkamp P.: Theory and Application of Environmental Economics, North Holland, 1980.

17. Pearce W.–Turner R. K.: Economics of natural resources and the environment. Harvester W, Hertfordshire, 1990.

18. Pearce David: „The Economics of Natural Resource Management.” Projects Policy Department. World Bank, Washington, D. C., 1986.

19. Rahman, T.–Mittelhammer, R. C.–Wandscheider P.: Measuring the Quality of Life across Countries. A Sensitivity Analysis of Well-being Indices. Research Paper No. 2005/06. In: World Institute for Development Economics Research (WIDER) established by the United Nations University (UNU). (A revised version of the paper originally prepared for the UNU-WIDER Conference on Inequality, Poverty and Human Well-Being, 30–31 May 2003, Helsinki)., 2005.

20. Samuelson P. A.–Nordhaus W. D.: Közgazdaságtan I. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1987.

21. Sebestyén Tibor: Életminőség és boldogság magyar trendje globális összehasonlításban. Eutrend Kutató, Budapest, 2005.

22. Serageldin I.: Sustainability and the Wealth of Nations. EDS and Monographs, Series No.5, The World Bank, Washington D. C., 1996.
23. Somogyi Sándor: A fenntartható mezőgazdasági fejlesztés menedzsmentje. PATE Georgikon Mezőgazdaságtudományi Kar, Keszthely, 1998.
24. Stockhammer E.–Hochreiter H.–Obermayer B.–Steiner K.: The index of sustainable economic welfare (ISEW) as an alternative to GDP in measuring economic welfare. Ecological Economics, 21., 1997.
25. WORLD DATABASE OF HAPPINESS (WDH). Director: Prof. Dr. Ruut Veenhoven, Erasmus University Rotterdam, Faculty of Social Sciences. Continuous Register of Scientific Research on Subjective Enjoyment of Life. <http://www2.eur.nl/fsw/research/happiness/index.htm>
26. VITAS Healthcare Corporation. Miami–FL and Ira R. Byock MD, Missoula, Montana–Missioulá–Vitas Quality of Life Index, 2006.
27. UNDP: Human Development Report. Serbia 2005. Appendix: Main socioeconomic and human development indicators, 2005.
28. Statistički godišnjak Srbije, Republički Zavod za statistiku, Beograd, 2005. (Szerbia statisztikai évkönyve 2005)
29. <http://en.wikipedia.org>
30. Strategija ekonomskog razvoja Opštine Subotica – Radna verzija, Subotica, maj, 2006 (Szabadka község gazdaságfejlesztési stratégiája)
31. Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u 2002. – Knjiga 5., Republički Zavod za statistiku, Beograd, 2003. (2002. évi népszámlálás: Népeség, háztartás és lakás)

Vajdaság munkaerőpiaca

1. Statistički godišnjak Srbije i Crne Gore 2005. Zavod za statistiku, Beograd, 2005. (Szerbia és Montenegró statisztikai évkönyve 2005).
2. Szilávy Ágnes: Demográfiai viszonyok. In: Vajdaság monográfia. Új Kézfogás Közalapítvány, Szabadka – MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs, 2003.

Szegénységcsökkentő programok és vállalkozásfejlesztés

1. Strategija za smanjenje siromštva. Beograd, 2003. www.sr.gov.yu (Szegénységcsökkentő stratégia)
2. Strategija reformi. Centar za liberalno-demokratske studije, Beograd, 2003. www.sr.gov.yu (Reformstratégia)
3. Osposobljavanje institucija. Vodič za razvoj i procenu kapaciteta lokalnih institucija u Srbiji, SKG, Beograd, 2005. (Az intézmények működőképessé tétele)
4. Neposredno učešće građana u javnom životu na lokalnom nivou. Nacrt dokumenta, SKG, Beograd, 2006. (A polgárok közvetlen részvétele a helyi szintű közéletben)
5. Strategija za smanjenje siromštva, izazovi i mogućnosti na lokalnom nivou. SKG, Beograd, 2005. (Szegénységcsökkentő stratégia, helyi szintű kihívások és lehetőségek)
6. Smanjenje siromštva u Srbiji, uloga civilnog društva. UNDP, Beograd, 2004. (Szegénységcsökkentés Szerbiában, a civil szféra szerepe)
7. Lokalni ekonomski razvoj u Srbiji i Crnoj Gori. UNDP, Beograd, 2003. (Helyi szintű gazdaságfejlődés Szerbiában és Montenegróban)
8. Lokalne inicijative. Istraživanje stavova i predloga o aktivnom učešću građana u procesu smanjenja siromaštva u široj regiji Subotice (sa okolnim ruralnim sredinama i izvan okvira opštine Subotica) kroz zajednički napor svih zainteresovanih lokalnih aktera,

sproveden od strane civilne organizacije Otvorene perspektive, Subotica, podržan od strane Ministarstva za socijalna pitanja, 2003. (Helyi kezdeményezések)

9. Strategija za smanjenje siromaštva u Srbiji. Okrugli stolovi. Savetodavni odbor za civilno društvo, Beograd, 2005. (Szerbiai szegénységcsökkentő stratégiája)

10. Strategija podrške malim i srednjim preduzećima. www.sr.gov.yu (Támogatási stratégia kis- és középvállalkozásoknak)

11. Nacionalne strategije zapošljavanja. www.sr.gov.yu (Nemzeti foglalkoztatási stratégia)

12. Strategija za razvoj poljoprivrede www.sr.gov.yu (Mezőgazdaság-fejlesztési stratégia)

A vajdasági magyar lakosság iskolavégzettsége

1. Vajdasági útkereső. Magyarságkutató Tudományos Társaság, Szabadka, 1998.

2. Vajdasági marasztaló. Magyarságkutató Tudományos Társaság, Szabadka, 2000.

3. A magyar tannyelvű oktatás helyzete, kulcskérdései és távlatai a Vajdaságban. Vajdasági Magyar Tudományos Társaság, Újvidék, 2002.

4. Holnaplátók. Ifjúsági közérzetmérés. Magyarságkutató Tudományos Társaság, Szabadka, 2002.

5. Kisebbségi létjelenségek. Magyarságkutató Tudományos Társaság, Szabadka, 2003.

6. Gábrity Molnár Irén: A vajdasági magyar felsőoktatás helyzete és intézményfejlesztésének időszzerű problémái. In: Debreceni Szemle. Tudomány, kultúra folyóirat, 2004/2., 294–306 o.

7. A Tartományi Oktatási és Művelődési Titkárság elemzései. A Vajdasági Tartományi Végrehajtó Tanács archívuma, Újvidék, 2000–2005.

8. A Szabadkai Önkormányzat Oktatásügyi Titkárságának szakbizottsági anyaga. Szabadka Községi Tanács archívuma, 2005.

A felsőoktatás és hipotetikus karrier-utak Vajdaságban

1. Zakon o univerzitetu. Službeni list, Beograd, 2002/21. (Egyetemi törvény)

2. Zakon o visokom školstvu. Službeni list, Beograd, 2005. (Felsőoktatási törvény)

3. Izmene zakona o visokom školstvu. Službeni list, Beograd, 1992/50, 1993/39, 1996/24. (Főiskolai törvény módosításai)

4. Turajlić, Srbijanka–Babić, Saša–Milutinović, Zoran (szerk.) (2001): Evropski univerzitet 2001? Alternativna akademska obrazovna mreža (AAOM), Beograd, (Az európai egyetemek?)

5. Visoko obrazovanje u Srbiji – strategija reforme. Ministarstvo prosvete i sporta, Sektor za visoko i više obrazovanje, Beograd, 2002. (A szerbiai felsőoktatás – reformstratégia)

6. Konceptcija zakona o visokom školstvu. Ministarstvo prosvete i sporta, Sektor za visoko i više obrazovanje, Beograd, 2002. (A felsőoktatási törvény koncepciója)

7. Nikolić R.–Malbaša, V.: Akreditacija univerziteta u Srbiji. AAOM Beograd, (2002). (A szerb egyetemek akkreditációja)

8. Marinković-Nedučin R.–Lažetić, P.: Evropski sistem prenosa bodova u visokom školstvu. Vodić kroz ECTS. AAOM, Beograd, 2002.

9. Mandel Kinga: Változó oktatási minőségfogalom az erdélyi magyar középiskola igazgatóinak értelmezésében. Regio, 15. évfolyam, 2004. 2. sz. 3–14 o.

10. Handal, G.: Studentska evaluacija nastave. Priručnik za nastavnike i studente visokoškolskih ustanova. AAOM, Beograd, 2003. (A tanítás értékelése az egyetemi hallgatók részéről)
11. Jovanović, O.–Stojiljković-Petrović, D.: Nostrifikacija i ekvivalencija diploma, polazne osnove i moguća rešenja. Ministarstvo prosvete i sporta, Sektor za visoko i više obrazovanje, Beograd, 2003. (A diplomahonosítási és -elismerési kiindulópontok és a megoldások)
12. Mimica, Aljoša (szerk.) Komisija za akreditaciju visokog obrazovanja: Uputstva i kriterijumi za akreditaciju visokog obrazovanja. AAOM, Beograd, 2004. (Utasítás és kritérium a felsőoktatás akreditációjához)
13. Promocija Bolonjskog procesa. Presentacija reforme visokog obrazovanja u Srbiji. Beograd, 2004. (A bolognai folyamat ismertetése)
14. Gábrity Molnár Irén (2004): A vajdasági magyar felsőoktatás helyzete és intézményfejlesztésének időszerű problémái. Debreceni Szemle, 2004/2. 294–306.
15. Gábrity Molnár Irén: Akkreditáció Szerbia-Montenegróban. In: Felsőoktatási akkreditáció Közép-Európában, Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest. 2006.
16. Gábrity Molnár Irén: Oktatásunk jövője, In: Oktatási oknyomozó, Magyarországkutató Tudományos Társaság, Szabadka, 2006.
17. Papp Z. Attila: Igényfelmérő kutatás a vajdasági magyar fiatalok továbbtanulási hajlandóságáról. In: Etnopolitika (tanulmánykötet) Teleki László Alapítvány, Budapest, 2003. 195–208 o.
18. Gábrity Molnár Irén: A munkaerőpiac általános tendenciái Szerbiában (a Vajdaság). In: A kisebbségi lét és érvényesülés (A magyar lakosság munkaerő-piaci kihívásai a Kárpát-medencében). Lucidus Kiadó, Budapest, 2003.
19. Gábrity Molnár Irén: A vajdasági magyarok elhelyezkedési lehetőségei. Konferencia-kiadvány, előadáskivonat. In: A magyar nyelvű oktatási intézmények munkaerő-kihívásai a Kárpát-medencében. MÁSZ, MTA-Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete, TLA – Közép-Európai Tudományok Központja, Budapest, 2003.
20. T. Mirnics Zsuzsanna: Hazától hazáig. A Vajdaságban és Magyarországon tanuló vajdasági egyetemi hallgatók életkilátásai és migrációs szándékai. In: Fészekhagyó Vajdaságiak, Magyarországkutató Tudományos Társaság, Szabadka, 2001.
21. Honlapok: www.mps.sr.gov.yu és www.enic@mps.sr.gov.yu

Civil szerepvállalás a helyi fejlesztési programokban

1. Dr. Slobodan Milutinović: Lokalna Agenda 21. Uvod u planiranje održivog razvoja. Stalna konferencija gradova i opština, 2004. (A 21-es Helyi Ajánlás. Bevezetés a fenntartható fejlődés tervezésébe)
2. Dr. Slobodan Milutinović: Kako inicirati lokalnu agendu 21 u mojoj opštini. Osnovni vodič za nosioce odlučivanja, SKG, 2003. (A 21-es Ajánlás kezdeményezése községemben)
3. Osposobljavanje institucija. Vodič za razvoj i procenu kapaciteta lokalnih institucija u Srbiji. SKG, Beograd, 2005 (Útmutató a szerbiai intézmények helyi fejlesztéséhez és kapacitásának becsléséhez)
4. Nataša Vučković: Evropske strategije i politike u lokalnoj zajednici. Evropske strategije i politike u lokalnoj zajednici, zbirka tekstova. Fond za evropske integracije, Fond centar za demokratiju, Beograd, 2006. (Európai stratégia és politika a helyi közösségekben)
5. Snežana Đorđević: Strateški razvoj i kreiranje politike u lokalnoj zajednici. Evropske strategije i politike u lokalnoj zajednici, zbirka tekstova. Fond za evropske in-

- tegracije, Fond centar za demokratiju, Beograd, 2006. (A stratégiai fejlesztés politika alkalmazása a helyi közösségekben)
6. Zdenka Milivojević: Strepen razvijenosti civilnog društva u Srbiji. Argument, Beograd, 2006. (A szerbiai civil társadalom fejlettségi szintje)
  7. Tanja Ignjatović: Pokrenimo zajednice 1. Priručnik az aktivno učešće u razvoju lokalnih zajednica. BCIF, Beograd, 2004. (Kezdeményezzünk a közösségben, 1.)
  8. Tanja Ignjatović: Pokrenimo zajednice 2. Priručnik sa primerima dobre prakse iz centralne i istočne Evrope, BCIF, Beograd, 2004. (Kezdeményezzünk a közösségben, 2.)
  9. Neposredno učešće građana u javnom životu na lokalnom nivou. Nacrt dokumenta. SKG, Beograd, 2006. (A polgárok közvetlen részvétele a helyi közéletben)
  10. Lokalni ekonomski razvoj u Srbiji i Crnoj Gori. UNDP, Beograd, 2003. (Helyi szintű gazdasági fejlődés Szerbiában és Montenegróban)
  11. Uloga NVO u reformama javne uprave, pravosudnog sistema i lokalne samouprave. UNDP, Beograd, 2005. (A civil szervezetek szerepek a közigazgatási, igazságügyi rendszerben és helyi öngazgatásban)
  12. Guide to participatory democracy, in Bosni and Herzegovina and in Serbia and Montenegro. Council of Europe, Beograd, 2006.
  13. Zakon o lokalnoj samoupravi. www.sr.gov.yu (Önkormányzati törvény)
  14. Nacrt zakona o udruženjima. www.sr.gov.yu (Társulási törvénytervezet)
  15. Kako osnovati i registrovati nevladinu organizaciju. CRNPS, Beograd, 1999. (Hogyan alapítani és bejegyeztetni a civil szervezetet)
  16. A tevékenységek besorolása. A Számvevők és Könyvvizsgálók Szövetségének törvénygyűjteménye. Belgrád, 08/2002. Ez magyar? Az eredeti is kellene.
  17. Branka Petrović: Počeci nastajanja nevladinih organizacija u Srbiji. Republika, Beograd, márt 1999 (A civil szervezetek kezdete Szerbiában)
  18. Značaj razvoja dobrovoljnog sektora. Republika, Beograd, 129/98. (Az önkéntes szféra fejlődésének jelentősége)
  19. Zagorka Golubović i saradnici: Društveni karakter i društvene promene u svetlu nacionalnih sukoba. Filip Višnjić, Beograd, 1995. (Nemzeti villongások a társadalmi jelleg és társadalmi változások tükrében)
  20. Mozaik 2001. Gyorsjelentés. Magyar fiatalok a Kárpát-medencében. Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, Budapest, 2001.
  21. Vajdasági útkereső. Magyarságkutató Tudományos Társaság, Szabadka, 1998.
  22. Vajdasági marasztaló. Magyarságkutató Tudományos Társaság, Szabadka, 2000.
  23. Holnaplátó. Ifjúsági közérzetmérés. Magyarságkutató Tudományos Társaság, Szabadka, 2002.
  24. Közérzeti barangoló. Magyarságkutató Tudományos Társaság, Szabadka, 2005.
  25. Nemzeti és regionális identitás Közép-Európában. Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Piliscsaba, 2003.
  26. Gereben Ferenc–Tomka Miklós: Vallásosság és nemzettudat. Vizsgálódások Erdélyben. Kerkai Könyvek, Budapest, 2000.
  27. Honlapok:
www.undp.org.yu
www.prsp.sr.go.yu
www.gradjanskeinicijative.org.yu
www.crnps.org.yu,
www.magyar-szo.co.yu,
www.vladars.net/it/zakoni,
www.statserb.sr.gov.yu

Mentálhigiéniai állapotok

1. T. Mirnics Zsuzsanna: A vajdasági magyar fiatalok egészségvédő és egészségkárosító magatartása. Magyarságkutató Tudományos Társaság, Szabadka, 2005.
2. Dr. T. Mirnics Zsuzsanna: Élhető élet és kisebbségi távlatok. In: Holnaplátók. Magyarságkutató Tudományos Társaság, Szabadka, 2002.
3. Dr. Sági Zoltán: A fiatalok fekete foltjai. Életjel Könyvek 91, Szabadka, 2002.
4. Dr. Buda Béla: A lélek egészsége. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2003.
5. Kopp Mária–Skrabski Árpád: Magyar lelkiállapot. Végtelen Kiadó, Budapest, 1995.
6. Hódi Sándor: Nemzeti önkép. Logos Kiadó, Tóthfalu, 2003.
7. Hódi Sándor: A nemzeti identitástudat zavarai. Forum, Újvidék, 1992.

Gazdaság, ipari tevékenység, szolgáltatás, infrastruktúra

Országos stratégiai dokumentumok

1. Statistički godišnjak Srbije 2005. Republički zavod za statistiku, Beograd, 2006. (Szerbia statisztikai évkönyve 2005)
2. Nacionalna strategija Srbije za pristupanje EU. Kancelarija Vlade RS za pridruživanje Evropskoj Uniji, Beograd, 2006. (Szerbia EU-csatlakozási nemzeti stratégiája)
3. Strategija razvoja poljoprivrede Srbije. Vlada Republike Srbije, Beograd, 2006. (Szerbiai mezőgazdaság-fejlesztési stratégia)
4. Nacionalna strategija upravljanja otpadom – sa programom približavanja EU. Vlada Republike Srbije, Beograd, 2003. (Nemzeti hulladékkezelési stratégia és EU-felzárkózási program)
5. Matejić M., uredn.: Strategija privrednog razvoja Srbije do 2010. Ekspettrni predlog. Vlada Republike Srbije, 2002. (Szerbia 2010-ig terjedő gazdasági fejlődésének stratégiája. Szakértői szövegtervezet)
6. Vodoprivredna osnova Republike Srbije. Ministarstvo za poljoprivredu, šumarstvo i vodoprivredu, Beograd, 2001. (A Szerb Köztársaság vízgazdálkodási alapjai)
7. Ekspertska radna grupa: Komentar prednacrtu Zakona o telekomunikacijama. Savezni zavod za informatiku, Beograd, 2001. (A telekommunikációról szóló törvény szövegtervezetének kommentárja)

Regionális/lokális stratégiai dokumentumok

1. Projekat strategije razvoja opštine Subotica do 2020. godine. Közgazdasági Kar, Szabadka, 2000. (Szabadka község 2020-ig terjedő fejlesztési stratégiája)
2. Malagurski B. i saradn.: Strategija ekonomskog razvoja opštine Subotica. Radna verzija. Közgazdasági Kar, Szabadka, 2006. szeptember 17. (Szabadka község gazdasági fejlődési stratégiája. Munkaverzió)
3. Cinkler R. i saradn.: Strategija razvoja vodosnabdevanja, kanalisanja i zaštite vodoprijemnika u Subotici. Víz- és Csatornázási Kommunális Közvállalat, Szabadka, 2006. (A vízellátás, csatornázás és a szennyvízbefogadók védelme Szabadkán)
4. Dr. Somogyi S.–Dr. Sefcsich Gy.: Gazdasági program. A VMSZ cselekvési programjának azonos című fejezete. 2289.1.hu.SZD/2006.05.10. – kiadatlan tanulmány, vitaanyag. Szabadka
5. Dr. Somogyi S.: Észak-Vajdaság – Fejlesztési program. Általános rész. SAB Trade, 1997. (nem publikált előtanulmány)
6. Dr. Sefcsich Gy.: Az észak-vajdasági régió ipara és energiagazdasága. Tanulmányvázlat egy regionális/interregionális gazdaság- és területfejlesztési stratégia megfo-

galmazásához. SAB Trade, 0600. a. hu. ÍRÁ/1998. 03. 07. sz. (nem publikált előtanulmány)

7. Die Wasserversorgung der Theißregion in Serbien. Sachsen Wasser GmbH, 2003. 11. 28. (nem publikált előtanulmány) (A szerbiai Tisza mente régió vízellátása)

8. Király Z. és munkatársai: Tanulmány Vajdaság AT ivóvízminőség-javítási programjához, Újvidék, 2002. (nem publikált előtanulmány)

9. Bačević Lj.: Razvoj Interneta u Jugoslaviji. EUNET, Beograd, 2003. (Az internet fejlődése Jugoszláviában)

10. Dr. Sefcsich Gy.: A mezőgazdasági melléktermékek (biomasszák) energetikai hasznosításának vajdasági tapasztalatai és lehetőségei. A VMTT szervezésében „Környezetkímélő mezőgazdasági és élelmiszeripari termelés a Vajdaságban” címmel megtartott tudományos tanácskozása. 1463.hu.ÍRÁ/2001.10.18., Újvidék, 2002. november.

11. Završni izveštaj Radne grupe za razmatranje mogućnosti ponovnog uvođenja tramvajskog saobraćaja u Subotici. Szabadkai Önkormányzat, 1886. se. SZD/2003. 03. 31. (nem publikált munkatanulmány) (A szabadkai villamosközlekedés újraindításának lehetőségét vizsgáló munkacsoport zárójelentése)

Tervek/tanulmányok:

1. Dr. Sefcsich Gy.–Dr. Benák J.–Mgr. Cinkler R.: Project on solid waste collection and disposal on the territory of Northern Bačka. Szabadkai Önkormányzat, 2001. (Tanulmányterv) (Szilárd hulladékok begyűjtése, feldolgozása és lerakása az észak-bácskai régió területén)

2. Mgr. Cinkler R.–Dr. Benák J.–Dr. Sefcsich Gy. i sar.: Idejni projekat rekonstrukcije i proširenja uređaja za prečišćavanje otpadnih voda (UPOV) grada Subotica. Vízgazdálkodási Intézet, Szabadka, 2499.se.SZD/ 2006.03.30. (Előterv) (Szabadka Község szennyvíztisztító telepének átépítése és bővítése)

3. Mgr. Cinkler R. és munkatársai: Sanacija i rekultivacija deponije otpadnih materijala u Subotici. Studija. Vízgazdálkodási Intézet, Szabadka, E-91/95, 1996.(A szabadkai hulladéklerakó szanációja és rekultivációja. Kivitelezhetőségi tanulmány)

Általános támogató szakirodalom:

1. Kiss K. és Lukács A. (szerk.): Uniós csatlakozás – Közlekedés-környezet. Levéző Munkacsoport, Budapest, 2003.

2. Erdősi F.: Transzeurópai közlekedési tengelyek fejlesztési iránya és hatása a Balkán térszerkezetére. A bővített változat vázlata. MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs, 2004.

3. Lukács A. és Pavics L.: Gazdaságtalan-e a vasút? Levegő Munkacsoport, Budapest, 2002.

4. Kornai J.: Egyensúly, növekedés és reform. Népszabadság, Budapest, 2006. 06. 28.

5. Marc Bittner: Labourmarket-Monitoring – LAMO. Europrint, Wien, 2005. (Munkaerőpiac-monitoring)

6. Dr. Sefcsich Gy.: Az energiaválság küszöbén lennénk vajon? Hét Nap, Szabadka, 714.hu. ÍRÁ/1998.11. 07.

7. Dr. Sefcsich Gy.: Čvrsti otpadni materijali: prikupljanje, odnošenje i valorizacija, odlaganje. Egyetemi tankönyv. Építőmérnöki Kar, Szabadka, 2001. (Szilárd hulladékok: Begyűjtés, elszállítás, valorizáció és lerakás)

8. Dr. Benák J.–Mr. Cinkler R.: Neka praktična rešenja u snabdevanju vodom i odvođenju i preradi otpadnih voda. Udruženje za tehnologiju vode, Beograd, 1987. (Gyakorlati megoldások a vízellátásban és a szennyvízkezelésben)

Mezőgazdaság

1. Szerbia Mezőgazdasági Fejlesztési Stratégiája kevés
2. Statistički godišnjak Srbije 2004. Beograd (Szerbiai statisztikai évkönyv 2004)
3. Nemzeti Vidékfejlesztési Terv – eredeti cím
4. Nemzeti Fejlesztési Terv – eredeti cím

Kereskedelem

1. Grupa autora: Strategija i politika trgovine Republike Srbije. Vlada Republike Srbije i Ekonomski fakultet, Beograd, 2003. (A Szerb Köztársaság kereskedelmi politikája és stratégiája)
2. www.statserb.sr.gov.yu

Informatikai hálózat

1. BOS: Mreža u razvoju: informaciono društvo u Srbiji 2005. www.emagyar.net Fejlődő hálózat: az informatikai társadalom Szerbiába, 2005-ben)
2. RCUB Beograd: AMREJ
3. Technology Networking International www.internetogledalo.com

Környezetvédelem

1. Hovány L.: Vizeink nyomában. Grafoprodukt, Szabadka, 2002.
2. Szölösi Gy.: A Palicsi-tó vize. Grafoprodukt, Szabadka, 1999., 2003.
3. Czékus G.–Zolnai A.: Lakóhelyem, Szabadka. Grafoprodukt, Szabadka, 2004.
4. Zolnai A.–Czékus G.: Changing and Strengthening the contents and moral standards of professional education – an imperative for mankind's future 16th. International Conference on Chemical Education, Budapest, 2000, 243. o.
5. Pálfai I.–Boga T.: Száraz és csapadékos időszakok a Kárpát-medencében. Nemzetközi Konferencia, Előszó. Budapest, 2001.
6. Hovány L.: Bácska felszínvizei. Bácsország, Szabadka, 1998.
7. Hovány L.: A Csik-ér torkolatai. Csantavéri Újság, Csantavér, 1998.
8. Hovány L.: A Zenta környéki vizek. Bácsország, Szabadka, 1999.
9. Somlyódy L.: Magyarország: Vízgazdálkodás-stratégiai kérdései. MTA, Budapest, 2002, 23. o.
10. Mohár G.: Folyószabályzás régen és ma. ÖKO, Budapest, 1991., 17–19. o.
11. Gergelj J.–Tot L.–Frank Z.: Ptice Potisja od Kanjiže do Novog Bečeja. Ciconia, 2000., 9:121–158. o. (Magyaroktól Törökbecséig terjedő Potisje madarai)
12. Gergelj J.–Šoti J.: Ornitofauna ribnjaka „Kapetanski rit”. Ciconia (1990) 2:22–49. o.
13. Gergelj J.–Hulo I.–Petrović S.: Istorijski pregled gneždenja i seobe plavokljune patke (*Oxyura leucocephala*) u Vojvodini. Ciconia (1997) 6:30–39.
14. Horvat F. Procena letnje ornitofaune prirodnog dobra „Selevenjske pustare”. Szabadka, Ludaški zapisi, 2–3. sz., 1999., 73–76. o.
15. Hulo I.–Gergelj J.: Spisak ptica Specijalnog rezervata prirode „Ludaško jezero”. Ciconia, Novi Sad, 2001, 10. sz. 39–50. o.
16. Hulo I.: Noćni potrk (*Burchinus oedicaemus*) na Kapetanskom ritu, Ciconia, Novi Sad, 1997, 6. sz., 116.
17. Hulo I.–Ham I.: Predlog za zaštitu prirodnog dobra Ludaško jezero kao Specijalnog rezervata prirode (ornitofauna). Elaborat. Zavod za zaštitu prirode Srbije, Novi Sad, 1990.
18. Matvejev, S. D.: Predeli Jugoslavije i njihov živi svet. Naučna knjiga, Beograd, 1973.

19. Mikuska J.: Prilog poznavanju ornitofaune Ludaškog jezera. Larus, 1968., 20. sz. 60–79. o.

20. Puzović S.: Ramsarska područja u Srbiji u funkciji očuvanja diverziteta faune ptica vodenih staništa. Zaštita prirode, 1998., 50. sz. 283–290. o.

21. Lokális Ökológiai Akcióterv (LEAP). Szabadka község, 2003., 26–31. o.

22. B. B. Budisavljević: Buka, osnovi, analiza, izvori i zaštita. Građevinski fakultet Univerziteta Beograd, Beograd, 1998. (Zaj, alapok, elemzés, források és zajvédelem)

23. Mészáros Ernő: A levegő-kémia alapjai. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977.

24. Pravilnik o graničnim vrednostima, metodama merenja imisije, kriterijumima za uspostavljanje mernih mesta i evidencija podataka. Službeni glasnik RS br. 54/92. (Imisziós határértékek köztársasági szabványa)

25. Pravilnik o graničnim vrednostima emisije, načinu i rokovima merenja i evidentiranje podataka. Službeni glasnik RS br.30/97. (Emissziós határértékek köztársasági szabványa)

26. Zakon o zaštiti od buke. Službeni glasnik RS br. 54/92. (Zajvédelmi köztársasági törvény)

27. Opštinska odluka o merama o zaštiti od buke. Službeni SI. List S.O. Subotica br.13/96, 31/2002. (Községi zajvédelmi határozat)

Turizmus

1. Juray Tünde: A regionális és interregionális turisztikai tematikus utak szerepe Európában. Nemzetközi Földrajzi Tudományos Konferencia. Szeged, 2002.

2. Bjeljac, Z.–Čurčić, N.–Dobrovojević, O.: The development possibilities of tourism in Subotica and Kanjiza municipalities as a part of economic development in the border area; Nemzetközi Földrajzi Tudományos Konferencia. Szeged, 2002.

3. Befektetési kézikönyv. Most–Híd, Szabadka, 2005.

4. Honlapok:

[Http://www.vojvodina.com](http://www.vojvodina.com)

[Http://www.vojvodina.sr.gov.yu](http://www.vojvodina.sr.gov.yu)

[Http://www.vajdasag.lap.hu](http://www.vajdasag.lap.hu)

[Http://www.vajdasagma.info](http://www.vajdasagma.info)

<http://www.presztizs.hu>

Jogi háttér

1. Službeni glasnik www.glasnik.co.yu (Hivatalos Közlöny)

2. Paragraf Net jogi adatbázis www.paragrafco.co.yu

3. Projuris jogi adatbázis www.projuris.org

4. Narodna skupština Republike Srbije (Szerb Köztársaság Képviselőháza) www.parlament.sr.gov.yu

5. Vlada Republike Srbije (A Szerb Köztársaság Kormánya)

6. Autonomna Pokrajina Vojvodina (Vajdasági Autonóm Tartomány)

7. Ministarstvo privrede (Gazdasági Minisztérium) Ministarstvo Finansija (Pénzügyi Minisztérium)

8. Ministarstvo za ekonomske odnose sa inostranstvom (Külgazdasági Kapcsolatok Minisztériuma)

9. Ministarstvo za kapitalne investicije (Nagybefektetések Minisztériuma)

10. Ministarstvo trgovine, turizma i usluga (Kereskedelem, Turizmus és Szolgáltatások Minisztériuma)

11. Ministarstvo rudarstva i energetike (Bányászati és Energetikai Minisztérium)

12. Agencija za privatizaciju (Privatizációs Ügynökség)

13. Agencija za privredne registre (Gazdasági Nyilvántartások Ügynöksége) www.apr.sr.gov.yu

14. Republička agencija za razvoj malih i srednjih preduzeća i preduzetništva (Kis- és Középvállalatok és Vállalkozások Fejlesztésének Köztársasági Ügynöksége)
15. Agencija za strana ulaganja i promociju izvoza – SIEPA (Külföldi Befektetések és Kivitelöszöntő Ügynökség) www.siepa.sr.gov.yu
16. Agencija za privatizaciju (Privatizációs Ügynökség)
17. Fond za razvoj Republike Srbije (A Szerb Köztársaság Fejlesztési Alapja)
18. Republički zavod za tržište rada (Köztársasági Munkaerőpiaci Hivatal)
19. Privredna komora Srbije (Szerbiai Gazdasági Kamara)
20. Privredna komora Vojvodine (Vajdasági Gazdasági Kamara)
21. Beogradska berza (Belgrádi Tőzsde)
22. Novosadski sajam (Újvidéki Vásár)
23. Narodna Banka Srbije (Szerb Nemzeti Bank)
24. Vojvodina Investment Promotion Alap honlapja www.vip.org.yu/subotica.htm
25. Ljutić Branko Ž.: Okvir regulisanja banaka u Srbiji i svetski trendovi. Pravni informator online folyóirat, 3/2006. szám. www.informator.co.yu
26. Ljutić Branko Ž.: Pravni informator online folyóirat, 9/2005. szám. www.informator.co.yu
27. Ljutić Branko Ž.: Pravni informator online folyóirat, 1/2005. szám. www.informator.co.yu
28. Slijepčević Dragiša: Pravni informator online folyóirat, 10/2005. sz. www.informator.co.yu
29. Vasiljević Mirko: Pravni informator online folyóirat, 12/2004. sz. www.informator.co.yu
30. Befektetési kézikönyv. Most–Híd, Szabadka, 2005.
31. Ilić-Popov Gordana: Zakon o porezu na dodatnu vrednost u Srbiji. Poslovni zbornik, Beograd, 2005.
32. Messmann Stefan–Tajti Tibor: Investing in South Eastern Europe. European University Press, Beograd, 2005.
33. Stefanović Zlatko–Jelena Hrle: Statusno privredno pravo. Fakultet za poslovno pravo, Beograd, 2005.